

Çoğunluğu Bulgar Sefardi Basını Tarafindan Yayımlanmış Eserlerden Oluşan Bir Seri: *La Boz de Bulgaria*

Doğa Filiz SUBAŞI*

Para ke nodeshen ke se dirite el Judezmo.

Michael Studemund-Halévy

I. Giriş

Doğu Sefardilerinin yayıncılık anlamında en üretken oldukları yerlerin Osmanlı İmparatorluğunun üç büyük şehri olan Selanik, İstanbul ve İzmir olduğu bilinmektedir.¹ Bulgar topraklarında ise yayın faaliyetleri daha geç tarihlerde başlamıştır. İlk Bulgar matbaası 1864 yılında Rusçuk'ta ortaya çıkarken ilk Yahudi matbaası aynı şehirde ancak 30 yıl kadar sonra kurulmuştur. Bulgar coğrafyası hiçbir zaman Yahudi yayıncılığının öncülerinden olmamıştır. Sofya, Plovdiv ve Rusçuk Yahudi-İspanyolcasında en çok yayın yapılan Bulgar şehirleridir ve bu topraklardaki yayınların %90'ı bu şehirlerde basılmıştır.²

* Yozgat Bozok Üniversitesi / ORCID: 0000-0001-6975-6197 / doga.subasi@bozok.edu.tr
Araştırma Makalesi. Geliş Tarihi: 24 Haziran 2023 / Kabul Tarihi: 15 Ağustos 2023

¹ Dov Cohen'in araştırmalarına göre bu şehirlerde XIX. yüzyıldan 1960 yılına kadar sırasıyla 1300, 600 ve 300 yayın yapılmıştır. Dov Cohen, "La Bibliografía Djenerala del Ladino," *Ladinar* 4 (2006): 192.

² Gaëlle Collin ve Michael Studemund-Halévy, *Entre dos mundos. Catálogo de los impresos búlgaros en lengua sefardí (siglos XIX y XX)* (Barcelona: Tirocinio, 2007), XVIII.

İlk Bulgar Yahudi matbaası Perets Yosef Alkalai tarafından Rusçuk'ta kurulmuştur.³ Burada basılan ilk eser Alkalai'nin tarafından yayına hazırlanan Yosef Nissim Geron'un *La fidela esklava, un paso verdadero ke akontesyo en la Amerika*⁴ (Rusçuk, 1892)⁵ adlı romanıdır. Bu kitap Bulgar topraklarında Yahudi İspanyolcasında yayımlanan ilk eserdir.⁶ Bugüne kadarki araştırmalar sayesinde, muhtemelen 1881 ile 1946 yılları arasında, bu coğrafyada Yahudi-İspanyolcasında yayınlanmış 244 basılı metin olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında çok sayıda roman, kısa öykü, broşür, konuşma metinleri ve Siyonist denemeler yer almaktadır ve günümüzde bunların ancak bazıları Bulgar kütüphanelerinde bulunmaktadır.⁷

Bulgar Sefardi basınına bakacak olursak, Baruh I. Mitrani'nin editörlüğünü yaptığı İbranice ve Yahudi-İspanyolcası basılan *Karmi* gazetesi Bulgar topraklarının ilk Sefardi süreli yayını olarak kabul edilir.⁸ Gazete 1881 yılında kurulmuş ve Bulgar topraklarında henüz matbaa olmaması nedeniyle Edirne ve Pressburg'da basılmaya başlanmıştır. O tarihten 1948 yılına kadar yaklaşık 230 Yahudi gazetesi yayımlanmıştır.⁹ Bunlardan 56'sının dili Yahudi İspanyolcasıdır ve bu rakam Sofya'yı Selanik ve İstanbul'un ardından Sefardi gazeteciliğinin üçüncü merkezi haline getirmiştir. Bulgar topraklarındaki Sefardi basının %50'sinden fazlasının Siyonist eğilimli olduğunu,¹⁰ kendilerini bağımsız olarak tanıtanların da benzer eğilimde olduğunu,¹¹ bu topraklardaki matbaaların çoğunun bu fikirlerin yayılmasına hizmet ettiğini, sadece kurumların dağıtım organları olarak değil, aynı zamanda Siyonistler ve anti-Siyonistler arasında şiddetli tartışmaların yaşandığı bir alan olarak da işlev gördüğünü belirtmek gerekir.

³ Benjamin Arditi'ye göre 1891 ve Saul Mezanve Salvator Israel'e göre ise 1893 yılında kurulmuştur. Amor Ayala, *Los sefardies de Bulgaria. Estudio y edición crítica de la obra 'Notas istorikas' de Avraam MosheTadger* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2017), 58-59.

⁴ Çev. 'Fedakâr Köle, Amerika'da Geçen Gerçek Bir Hikâye'.

⁵ Bu tarihten önce yayımlanan yayınlar Bulgar topraklarında matbaa olmaması sebebiyle başka şehirlerde (Edirne, Bretislava, Belgrat) basılmıştır.

⁶ Gaëlle ve Studemund-Halévy, *Entre dos mundos*, 74.

⁷ Bulgar topraklarında basılmış Sefardi yayınları kataloğu için bkz. Collin ve Studemund-Halévy, *Entre dos mundos* ve Gaëlle Collin ve Michael Studemund-Halévy, "Un aspect dupatrimoine séfaraide de Plovdiv: le fonds de livres en judéo-espagnol de la bibliothèque Ivan Vazov," *Materia Giudaica* 12 1-2 (2007): 285-290.

⁸ Ayala, *Los sefardies de Bulgaria*, 59.

⁹ Studemund-Halévy'nin ("Solo el tsionismo es judaizmo. Acerca de un panfleto sionista," *Liber amicorum Pílar Romeu Ferré. Sefarad en transliterasyon*, ed. Doğa Filiz Subaşı ve diğerleri. (Barcelona: Tirolcinio, yayın aşamasında) verdiği bilgilere göre 1880 ila 1932 arasında Bulgar topraklarında çoğu kısa soluklu 50 Yahudi İspanyolcasında, 7 İbranice ve 70'ten fazla Bulgarca gazete yayımlanmıştır.

¹⁰ Gaëlle Collin ve Michael Studemund-Halévy, "Un trésoroublié: le fonds judéo-espagnol de la Bibliothèque municipale Ivan Vazov de Plovdiv (Bulgarie)," *MEAHHebreo* 55 (2006): 89; 196; Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, *Historia de los judíos sefardies. De Toledo a Salónica* (Madrid: Abada Editores, 2004), 306.

¹¹ Studemund-Halévy, "Solo el tsionismo es judaizmo", yayınaşmasında.

Bulgar topraklarında Siyonist amaçla basım hayatını sürdürmüş gazeteler arasında Sofya'da basılan *Karmi* (1881-?), *El Sionisto* (1904-?), *Boz de Israel* (1887-1899) ve *HaTikva* (1928-1932); Filibe'deki *El Dia* (1898-1914¹²), *HaShofar*¹³ (1901-1935?) ve *Carmel* (1895); Rusçuk'taki *El Trezoro* (1893-1896) ve *La Renasensia* (1912); Varna'daki *El Djudio* ve Viyana-Sofya'daki *El Mundo Sefardi* (1923-??) örnek gösterilebilir.¹⁴ Anti-Siyonist eğilimde olan bazı gazeteler arasında Sofya'da yayımlanan *El Eko Djudaiko* (1901), *Abadut* (1906) ve *La Luç'u* (1906-1914) gösterebiliriz.¹⁵

Bazı Sefardi gazetelerinin yazı işleri tarafından hazırlanıp yayınlanan edebi eserlerin Sefardi yazınının gelişimine epey katkısı olmuştur. Bulgar Sefardi basınında da bu görevi üstlenen gazetelerden bazıları 1888-1902 yılları arasında Belgrat, Sofya ve Rusçuk'ta yayınlanmış *El Amigo del Puerlo*, 1899-1903 yıllarında Sofya'da basılmış *La Verdad* ve 1901-1934 yılları arasında sırasıyla Filibe, Rusçuk ve yeniden Filibe'de yayınlanmış ve Bulgar Sefardi basının en uzun ömürlü gazetesi olan *HaShofar*'dır.

Bahsi geçen Bulgar Sefardi yazınından günümüze ulaşmış olanlarından sadece bir kısmı okurlar tarafından tanınmaktadır. Sefardi basınında yayımlanmış eserlerin çoğu farklı sayılarda, sayfalar arasında ya da ayrı bir kitapçık olarak tefrikalar halinde basılmıştır. Ayrıca, Sefardi gazetelerinin çoğu resim ya da fotoğrafsız sıkışık bir dizgiyle yayınlanmıştır. Bir metnin devamını bulabilmek için erişilmesi zor ve çok çeşitli içeriğe sahip bu yayınlarda binlerce sayfayı gözden geçirmek gerekebilir. Bu sebeplerle bu tür metinler aşına olmayan kişiler için ulaşılması zor birer kaynaktır. Diğer taraftan, çoğu metnin acemce yazıldığını göz önünde bulundurursak İbrani harflerini okuyamayan kişilere bu metinlerin ulaşmasının mümkün olamayacağı da aşıkardır. Bu sebeple, maalesef, Sefardi yazınına her ilgi duyanın bu metinlere erişmesi neredeyse imkansızdır.

Bulgar Sefardi yazınına günümüze ulaştırmayı hedef edinmiş *Universita Sefardi de Enverano de Halberstadt* ('Halberstadt Sefardi Yaz Okulu') bünyesindeki *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* ('Halberstadt Çeviri Yazıcılar Okulu') üyeleri tarafından *La Boz de Bulgaria* adlı kitap serisi yayınlanmaktadır. Bugüne kadar altı sayı yayınlanmış bu seride her yıl Bulgar topraklarında yayınlanmış Sefardi metinlerinden çalışılmak üzere seçilmiş olanları yeniden hayat bulmaktadır. İlgili metinlerin çoğu Bulgar Sefardi basınında ya kitap olarak ya da tefrikalar halinde basılmıştır.

¹² Benbassa ve Rodrigue'ye (*Historia*, 306) göre 1897 yılında yayınlanmaya başlamıştır. 1909'da Sofya'da basılmaya başlar fakat ardından 1911'de basım tekrar Filibe'den sürdürülür. Elena Romero, *La creación literaria en lengua sefardi* (Madrid: Mapfre, 1992), 186.

¹³ Yayın hayatının bir kısmını Rusçuk'ta sürdürmüştür (Romero, *Creación*, 186).

¹⁴ Studemund-Halévy, "Solo el tsionismo es judaizmo", yayınaşamasında; Benbassa ve Rodrigue, *Historia*, 249, 259.

¹⁵ Romero, *Creación*, 186.

II. *Universita Sefaradi de Enverano ve Eshkola de Trezladadores de Halberstadt*

Son yıllarda akademik ve akademik olmayan çevrelerde Yahudi-İspanyolca dilini yaşatmak amacıyla birçok adım atılmıştır. Bunlardan bazıları kısa soluklu olurken çok büyük bir kısmı düzenli olarak devam etmekte ve hedeflerine yavaş fakat emin adımlarla ilerlemektedir. Bu dilin yok olmaması için yapılan çalışmalara en güzel örneklerden birisi Hamburg Üniversitesi Centre for the Study of Manuscript Cultures araştırmacısı Dr. Michael Studemund-Halévy'nin hayat verdiği *Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt*, onun bünyesindeki *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt*.

2012 yılında ilk kez düzenlenen *Universita Sefaradi de Enverano* her yıl yüksek lisans ve doktora öğrencilerini, akademisyenleri, bağımsız araştırmacıları, Sefardi kültürüne ilgi duyan kişileri anadil konuşurlarıyla bir araya getirmektedir. Bu, Yahudiler veya Yahudi olmayanlar, Yahudi-İspanyolcası konuşan veya konuşmayanlar, Sefardiler ya da Sefardi dünyasına ilgi duyan ve farklı ülkelerden gelen katılımcılar sayesinde kültürlerarası iletişimin yer bulduğu bir etkinliktir. Tüm katılımcıların ortak amacı yok olmamış ama unutulmaya yüz tutmuş Sefardi kültürünün ve dilinin canlanmasına katkıda bulunmaktır.

Universita Sefaradi de Enverano 2012-2014 yılları arasında Bulgaristan'ın Sofya kentinde düzenlenmiştir. Çoğunluğunun Yahudi İspanyolcasını ana dil olarak konuştuğu şair, sanatçı ve aydının oluşturduğu ve son derece etkin bir Sefardi toplumunun bulunduğu bu şehirde bir hafta geçiren yaz okulu katılımcıları Sefarad kültürünü yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. 2015'ten itibaren ise yüzyıllar boyunca önemli bir Aşkenaz toplumuna ev sahipliği yapmış Almanya'nın Saksonya-Anhalt bölgesindeki Halberstadt şehrinde düzenlenmeye başlamıştır. Bu yaz okulu, aynı zamanda eğitmenler ve öğrencilere burs imkânı da sağlayan, Moses Mendelssohn Akademie ev sahipliğinde ve Studemund-Halévy öncülüğünde Hirsch Sinagogu'nda gerçekleştirilmektedir.

Bugüne kadar yaz okuluna birçok ülkeden öğrenci katılmıştır: Almanya, Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Fransa, Hırvatistan, İspanya, İsrail, İtalya, Makedonya, Polonya, Sırbistan ve Türkiye. Katılımcı sayısı yıldan yıla değişmekle birlikte genel olarak 12 civarındadır. Çok yoğun geçen yedi ila sekiz günlük okul programı ise sabah, öğleden sonra ve gece olmak üzere üç oturumdan oluşmaktadır.

Sabah oturumu için katılımcılar iki ya da üç gruba ayrılır ve gruba liderlik eden bir kişi ile yoğun bir şekilde çalışmaya başlar. Bu oturumun amacı Raşi¹⁶ harflerini bilmeyen katılımcıların bu harfleri öğrenmesini, bilenlerinse okumada hız kazanmasını sağlamakla birlikte Yahudi-İspanyolcasında acemce¹⁷ yazılmış,

¹⁶Adını Fransız Yahudi din adamı Rabi Selomo İshak'ın (1040-1105) baş harflerinin birleşmesinden alan yarı eğik Raşi harfleri XV. yüzyıldan XX.yüzyılın ilkyarısına kadar Sefardi yayınlarında en çok kullanılan yazı karakteri olmuştur.

¹⁷ Bu çalışmada, İbrani alfabesiyle Yahudi İspanyolcasında yazılmış metinler için Öykü Uluşal'ın yüksek lisans tezinde kullandığı “acemce metin” terimi İspanyolca *texto aljamiado* (ya-

Studemund-Halévy tarafından özenle seçilmiş Bulgar Sefardi yayınlarının Latin harflerine çeviri yazısının yapılmasıdır. Çeviri yazı aşamasında çıkacak dilsel problemlerin tartışılabilmesi için her grupta farklı dil konuşan (Yahudi-İspanyolca, İspanyolca, Türkçe, Almanca, Fransızca, Portekizce, İtalyanca, İbranice, Bulgarca, Sırpça vb.) kişilerin olmasına özen gösterilen bu oturumlarda sadece çeviri yazı ile sınırlı kalınmamakta, aynı zamanda metne dair ya da özellikle kelimelerin kökenlerine dair dilbilimsel tartışmalarda yapılmaktadır. Yedi ila sekiz gün süren bu yoğun çalışmanın ardından Raşi harfleriyle yazılmış farklı edebi türden Bulgar eserlerinin Latin harflerine yapılan çeviri yazılarının bazıları *Şalom*¹⁸ gazetesinin eki *El Amaneser*'de,¹⁹ bazıları da Barselona'da Pilar Romeu Ferré tarafından yürütülen Tirocinio Yayınevi'ndeki *Fuente Clara, Sefardi Çalışmaları* koleksiyonunda yayınlanmaktadır.

Öğleden sonra ise *Atehyer* adı verilen oturumlar düzenlenmektedir. Bu oturumlarda öğrenciler, araştırmacılar ve akademisyenler genellikle henüz yayınlanmamış çalışmalarını sunar. Farklı ülkelerden gelen farklı altyapıdaki katılımcıların yer aldığı bu yaz okulunda birçok dil konuşan kişilerle Sefardi kültürü, tarihi, dili hakkında akademik paylaşımlar yapılmasının yanı sıra birinci ağızdan, yani bizzat Sefardilerden bilgi sağlanmaktadır.

bancı dilde yazılmış metin) ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Öykü Ulusal, "Samuel Halevi'nin Osmanlı Dreyfus'u: Bir Mitin Çeşitlemesi" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2019), 2-3.

¹⁸ *Cumhuriyet*'in 24. yıl dönümünde (29 Ekim 1947) Avram Leyon ve İsak Yaeş tarafından İstanbul'da çıkarılmaya başlanan *Şalom* ('Barış', 'Selam') gazetesi Türkiye'nin en uzun soluklu Yahudi gazetesidir. Yayın hayatına Yahudi İspanyolcasında basılan 4 sayfalık haftalık bir gazete olarak adım atan *Şalom*, 1984 yılında sahibi Avram Leyon'un sağlık sorunları sebebiyle gazete imtiyaz hakkının Gözlem Gazetecilik'e devredilmesinin ardından yeni bir döneme başlar. Artık 20 sayfa olarak çıkarılan gazetenin sadece bir sayfası Yahudi İspanyolcasında diğer sayfaları ise Türkçe olarak yayınlanır. 2005 yılından itibaren ise "Kuando mucho eskurese es para amaneser" alt başlığıyla ayda bir *El Amaneser* ("Şafak") adlı tamamı Yahudi İspanyolcasında bir ek çıkarmaktadır. Naim A. Güleriyüz, *Türk Yahudi Basın Tarihi. Süreli Yayınlar* (İstanbul: Gözlem, 2015), 99-103, 119-122. *Şalom* gazetesi hakkında bilgi için bkz. Adrián Martínez Corral, "The Language Question in Şalom (1947-1983): Linguistic Ideologies among the Sephardim of Turkey," *European Journal of Jewish Studies* 15:2 (2021): 312-334. *El Amaneser* hakkında bilgi için bkz. Karen Gerson Sarhon, "El Amaneser," *Ayer y hoy de la prensa en judeoespañol*, ed. Pablo Martín Asuero ve Karen Gerson Şarhon (Estambul: Editorial Isis, 2007), 87-90.

¹⁹ Bugüne kadar *El Amaneser*'de Universita Sefaradi de Enverano öğrencileri tarafından hazırlanan şu eserler yayımlanmıştır: 2015: Theodor Herzl, *La Vyeja-Nueva Tyera: El Amaneser* XI, 129 (2015), 20-23; XI, 130 (2015), 20-22; XI, 131 (2015), 20-23. 2016: N.N. *La vida Adolf Hitler: El Amaneser* XII, 143 (2017), 14-15, XII, 144 (2017), 14-15; XIII, 145 (2017), 14-15. 2017: Aleksand b. Giat, *Kaskambo, Esmirna 5666/1906: El Amaneser* XIII, 154 (2017), 18-21. 2018: Nahum Meir Shaykevitsh (Shomer), *La Ermoza Rabel: El Amaneser* XIV, 166 (2018), 14-15; XV, 167 (2019), 14-15; XV, 168 (2019), 14-15; XV, 169 (2019), 14-16; XV, 170 (2019), 14-15; XV, 171 (2019), 14-16; XV, 172 (2019), 14-15; XV, 173 (2019), 14. 2019: Aleksandr b. Giat, *La Almania: Su pasado, su presente, su avenir: El Amaneser* XV, 176 (2019), 18-19.

Akşam oturumundaki sergiler, geziler, konserler, film ya da belgesel gösterimleri ve ardından gerçekleştirilen tartışmalarla yaz okulu sadece sınıflarda derslerle dolu bir hafta değil, aynı zamanda Yahudi tarihine, kültürüne, edebiyatına da yer verilen *bostan rabiniko*²⁰ sohbetleri, Judezmo konuşurların (ana dili Yahudi-İspanyolcası olanların) hikâyeleri, anıları, şarkıları, şakaları eşliğinde yenilen Sefardi yemekleri ile dolu bir etkinliktir.

III. *La Boz de Bulgaria* Kitap Serisi

Halévy tarafından düzenlenen bu yaz okulunun birincil amacı tozlu dolaplarda unutulmuş olan İbrani harfleri ile Yahudi İspanyolcasında yazılmış olan Bulgar Sefardi romanlarının, öykülerinin ve tiyatro eserlerinin çeviri yazısının yapılması ve böylelikle bu harfleri okuyamayan fakat Sefardi ve Sürgün öncesi İspanyol-Yahudi konularına ilgi duyan okuyuculara ulaşmasını sağlamaktır.

Bu yaz okulundan bu amaçla üretilen akademik çalışmalardan biri Tirocinio Yayınevi'nde (Barselona) Pilar Romeu Ferré'nin yönettiği *Fuente clara. Estudios de cultura sefardí*²¹ koleksiyonunda yayınlanan *La Boz de Bulgaria* ('Bulgaristan'ın Sesi') serisidir. Her yıl Bulgar topraklarında basılan farklı edebi türlerden bir eser Halévy tarafından titizlikle seçilir ve o yılki *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* üyeleri ile yukarıda bahsi geçen sabah oturumunda Raşi harflerinden Latin harflerine çeviri yazısı yapılır. Ardından yıl boyu çevrimiçi yollarla sürdürülen çalışmalar sayesinde editörler ve transliterasyon grubu üyeleri tarafından kitap hazırlanır ve yayınevi editörü Pilar Romeu Ferré tarafından basıma hazır hale getirilir. Günümüze kadar bu seri kapsamında altı kitap basılmıştır:

La Boz de Bulgaria. Vol. 1 Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudyantes: Teatro ('Sefardi Dilinde Yazılmış Metin Seçkisi. Öğrenciler için Okuma Kitabı: Tiyatro')

La Boz de Bulgaria. Vol. 2 Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudyantes: Novelas ('Sefardi Dilinde Yazılmış Metin Seçkisi. Öğrenciler için Okuma Kitabı: Romanlar')

La Boz de Bulgaria. Vol. 3 Aharon Menahem de Rusçuk, Bulgaria: Don Abrabanel i Formoza o Desteramyento de los judyos de Espanya. Una obra teatral en judeoespañol publicada en 1900 ('Bulgaristan, Rusçuklu Aharon Menahem: Don Abrabanel ve Formoza veya İspanya Yahudilerinin Sürülmesi. 1900 Yılında Yahudi İspanyolcasında Basılmış Bir Tiyatro Eseri')

La Boz de Bulgaria. Vol. 4 Benjamin Barbé. La Deskonsolada (Plovdiv, 1898). Relato autobiográfico en lengua sefardí para los amantes de la lengua

²⁰ Judezmo dilinde *bostan rabiniko* olarak adlandırdığımız alan yaz okulunun düzenlendiği sinagogun bahçesidir.

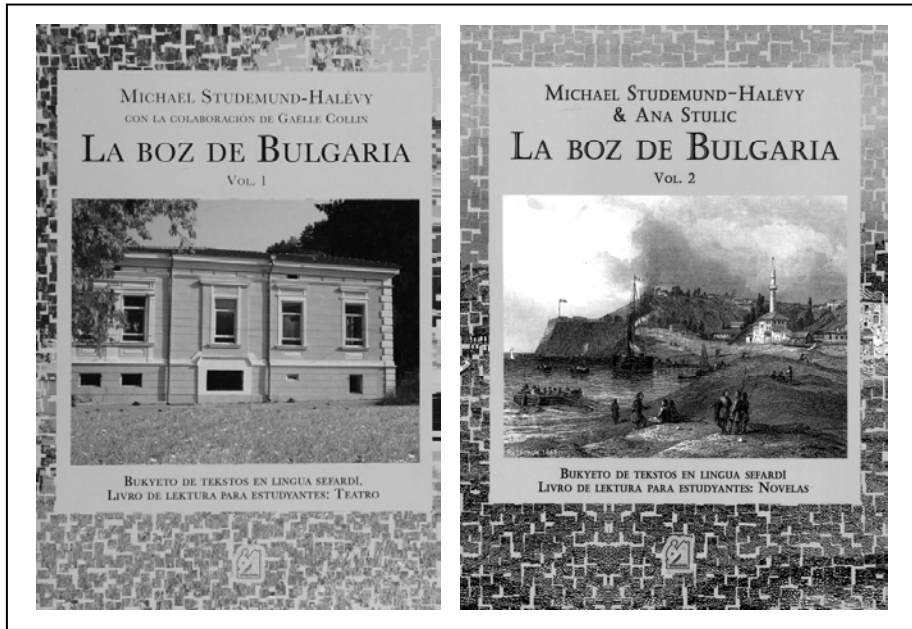
²¹ Çev. 'Fuente Clara. Sefardi Kültürü Çalışmaları Koleksiyonu'.

judezma ('Benjamin Barbe. Kederli [Filipe,²² 1898]. Judezmo Dili Severler İçin Sefardi Dilinde Yazılmış Bir Otobiyografi')

La Boz de Bulgaria. Vol. 5 The Marketing of a Life. The Young Turk and Zionist Santo Bey de Semo (1878-1950) and his Drama 'Don Isaac' ('Bir Hayatın Pazarlanması. Genç Türk ve Siyonist Santo Bey de Semo [1878-1950] ve 'Don Isaac' Adlı Oyunu')

La Boz de Bulgaria. Vol. 6 Dos cuentos sefardíes de Ruse: Una ija de Israel (Ruşuk/Ruse, 1894) y Los maranos (Ruşuk/Ruse, 1896) ('Ruşuk'tan İki Sefardi Öyküsü: Una ija de Israel 'İsrailli Bir Kız' [Ruşuk/Ruse, 1894] ve Los maranos 'Maranolar' [Ruşuk/Ruse, 1896])'

A. *La Boz de Bulgaria. Vol. 1*³

Kitabın adı: *Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de lektura para estudyantes: Teatro*

Basım yılı: 2014

Editör: Michael Studemund-Halévy

²² Filibe (Filipopoli, Plovdiv) Sofya'nın güneydoğusunda ve Meriç nehri kıyısında yer alan Bulgaristan'ın ikinci büyük şehridir.

²³ Kitap hakkında María José Cano tarafından yayımlanan değerlendirme için bkz. María José Cano Pérez, "Recensiones," *MEAHHebreo*63 (2014): 309; erişim tarihi 14 Mayıs 2023. <https://doi.org/10.30827/meahhebreo.v63i0.559>; ve Gérard Nahon tarafından yayımlanan kritik için bkz. Gérard Nahon, "Notes Bibliographiques," *Revue des études juives* 174: 3-4 (2015): 476.

Kolaboratör: Gaëlle Collin

Çeviri yazı ekibi: Sofya Yaz Okulu Katılımcıları

Dil: Giriş ve Sefardi metinleri Yahudi İspanyolcası

Tür: Tiyatro

2014 yılında Michael Studemund-Halévy'nin editörlüğünde -ve Gaëlle Collin'in ortak çalışmasıyla- hazırlanan bu kitap Sefardi edebiyatı alanında ders veren eğitmenler ve bu alanda eğitim alan öğrencilerin kullanması amacıyla yayımlanmıştır. Günümüzde yeterince tanınmayan, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Yahudi-İspanyol dilinde yazılmış ve Bulgar topraklarında basılmış altı Sefardi tiyatro eserini okuyucuya sunmaktadır.

Bu altı tiyatro eserinin üç tanesi (*La diplomasia feminina*, *Dreyfus*, *Nesbef Purim*) kitap olarak, bir tanesi (*Las tres jenerasyones*) ise Bulgar Yahudi basınında yayımlanmıştır. Eserlerden biri (*El amor victorioso*) elyazması olarak günümüze ulaşmıştır. Bir eserin ise (*Desparcidos i dispersados*) hem Yahudi basınında tefrikalar halinde yayınlanmış bir nüshası hem de elyazması bulunmaktadır. Bu tiyatro eserlerinin bazıları ilk olarak farklı dilde yazılmış olsa da şüphesiz bu çalışmaya konu olan eserler Yahudi İspanyolcasına çevrilmiş versiyonlardır. Bu eserlerden sadece iki tanesi (*Dreyfus*, *El amor victorioso*) doğrudan Yahudi İspanyolcasında yazılmıştır. İki tanesinin özgün dili İbranice (*Las tres jenerasyones*, *Nesbef Purim*), bir tanesinininki Fransızca (*La diplomasia feminina*) ve bir diğerinininki Yidiştir (*Desparcidos i dispersados*). Bu tiyatro eserlerinden bazıları Yahudi İspanyolcasına çevrilirken başka dildeki çevirileri kullanılmıştır: İbranice yazılmış *Las tres jenerasyones* ve Yidiş dilinde yazılmış *Desparcidos i dispersados* Almanca çevirileri kullanılarak Yahudi İspanyolcasına aktarılmıştır. Diğerleri ise doğrudan asıl dillerinden çevrilmiştir.²⁴

Kitap, editörünün Yahudi İspanyolcasında kaleme aldığı *Entroduksyon* bölümüyle (s. 5-9) başlamaktadır. Bu bölümde kısaca tiyatronun Sefardi edebiyatındaki yerine ve önemine değinilmektedir. Yahudi-İspanyol dilinde yazılan tiyatro eserleri Batı etkisiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İlk olarak dini kutlamalarda sahne bulan oyunlar daha sonra eğitim amacıyla kullanılmıştır. Osmanlının birçok büyük şehrinde sergilenen ve basılan tiyatro oyunları *Haskalanın* (Yahudi aydınlanması) ve ardından modernleşmenin ve batılılaşmanın etkisiyle Bulgar topraklarında daha da yaygınlaşmıştır. Bu tiyatro eserlerinin çoğu Sefardi basınında yayınlanmıştır. Bazen tefrikalar halinde de okuyucuyla buluşan bu eserlerin bazıları sahneye koyulmak üzere değil sadece okumak amacıyla basılmıştır. Bu kısımda Sefardi tiyatrosu hakkında daha çok bilgi veren Halévy, meslektaşı Gaëlle ile on yıldan fazla süre Bulgaristan ve İsrail kütüphanelerinde yer alan, Bulgar topraklarında basılmış eserleri incelediklerini ve daha önceki araştırmacıların belirttiğinden çok daha fazla eserin Yidiş ve Alman dille-

²⁴ Michael Studemund-Halévy ve Gaëlle Collin, kol. *La Boz de Bulgaria. Vol. 1 Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudantes: Teatro* (Barcelona: Tirocinio, 2014).

rinden Yahudi İspanyolcasına çevrildiğini, ayrıca birçoğunun Almanca çevirileri üzerinden yapıldığını ifade etmektedir.²⁵

Giriş kısmının ardından seçili altı tiyatro oyununun çeviriyazısına geçmeden önce her bir eseri tanıtmak amacıyla bazı bilgilere yer verilmiştir (s. 11-13): Asıl metnin adı, yazarı, kaleme alındığı dil, basım yeri ve yılı; Yahudi-İspanyolca versiyonunun yazarı, basım yılı ve yeri, hangi dilden çevrildiği ve çevirmenin adı, yayınevi; eserin günümüzde bulunduğu yer ve eser hakkında bilgi edinilebilecek bazı kaynakçalar bulunmaktadır. Ardından, çalışmanın temelini oluşturan, Yahudi İspanyolcasında acemce yayımlanmış eserlerin çeviriyazısı ve Latin harfleri ile yazılmış olan eserin de yeniden baskısı²⁶ yer almaktadır. Bu kısımda sadece eserler sunulmuş dipnot aracılığıyla bilgi eklenmemiştir. Her bir eserin çeviri yazısından önce özgün metinlerin künye bilgilerinin yer aldığı iç kapak fotoğrafları yer almaktadır. Çeviri yazı *Aki Yerushalayim* ve *El Amaneser* gazetelerinde kullanılan sistem temel alınarak sadece bazı küçük farklılıklarla yapılmış ve Bulgar Yahudi İspanyolcası telaffuzuna en yakın biçimde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kitap, metinde yer alan Almanca, Arapça, Bulgarca, Fransızca, İbranice, İngilizce, Romence, Türkçe, Yidişçe, eski ve çağdaş Yunanca kökenli terimleri anlamaya yardımcı olmak amacıyla kapsamlı bir Yahudi İspanyolcası-İspanyolca sözlükçe (s. 185-206) ve özellikle Bulgar Sefardi çalışmalarıyla ilgilenen herkesin işine yarayacak çeşitli başlıklara ayrılmış²⁷ seçkin bir kaynakçayla (s. 207-214) sona ermektedir.

Bu derlemede yer verilen Bulgar topraklarında basılmış tiyatro eserleri şunlardır: *La diplomasia feminina, Komedia en un akto* (s. 17-36):²⁸ 1872'te Emile Juillard tarafından *La Diplomatie féminine*²⁹ adıyla Paris & Genève'de Fransızca basılan eser Sh. Seliktar tarafından Fransızcadan Yahudi İspanyolcasına (Raşi harfleriyle) *La diplomasia feminina. Komedia en un akto* başlığıyla çevrilmiş ve 1901 yılında Sofya'da, *La Verdad*³⁰ gazetesinin basımevinde basılmıştır.

Dreyfus. Drama en sinkoaktos i un apoteoz (s. 37-89):³¹ 1902 yılında Jacques Loria tarafından Raşi harfleri ile Yahudi İspanyolcası dilinde kaleme alınmış ve

²⁵ Michael. Studemund-Halévy, "Entroduksyon," *La Boz de Bulgaria. Vol. 1*, ed. Michael Studemund-Halévy, (Barcelona: Tirocinio, 2014), 7.

²⁶ Latin harfleriyle yazılmış özgün metin bu kitapta tekrar sunulurken eser üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamış hatalar yada tekrarlar olduğu gibi nakledilmiştir.

²⁷ Kaynakçada yer alan başlıklar şöyledir: I. Genel Kaynakça; II. Sefardi Dilinde Bulgar Topraklarında Basılmış Yayınlar; III. Sefardi Edebiyatı Çalışmaları; IV. Bulgar Sefardi Edebiyatı ve Tarihi; V. Sefardi Tiyatrosu; VI. Sefardi Dilbilim Çalışmaları; VII. Sefardi Sözlükleri ve Sözlükçeleri; VIII. Türkçe ve Balkan Dillerinde Sözlükler ve Sözlükçeler.

²⁸ Çev. 'Kadın Diplomasisi. Tek Perdelik Komedi'.

²⁹ Çev. 'Kadın Diplomasisi'.

³⁰ 1899-1903 yıllarında Sofya'da yayımlanmış siyasi ve edebi gazete (Ayala, *Los sefardies de Bulgaria*, 31).

³¹ Çev. 'Dreyfus. Beş Perdelik Drama ve Büyük Son'.

Sofya’da yayımlanmış bir tiyatro eseridir. Daha önce başka akademik çalışmalara da konu olmuştur.³²

Las tres jenerasyones (s. 90-104):³³ Ben Ir tarafından Almancadan Raşi harfleriyle yazılmış Yahudi-İspanyol diline çevrilen bu eser 1905 yılında Filibe’de yayınlanan *HaShofar*³⁴ gazetesinde basılmıştır.

Neshef Purim. Noche de Purim. Komedia en un akto (s. 104-115):³⁵ İlk olarak Mordehay [Manos] Monassowitz tarafından İbranice olarak kaleme alınmış *Neshef Purim: maḥazeh be-ma'arakhab aḥaf*³⁶ adlı eserin 1902-1911 yılları arasında Varşova’da beş farklı baskısı yayımlanmıştır. Daha sonra Natan Nisim Katalan (1869-1911) tarafından İbranice aslından acemce Yahudi İspanyolcasına çevrilmiştir. Kazanlık’ta³⁷ c. 1909 yılında *Neshef Purim. Noche de Purim. Komedia en un akto*³⁸ adıyla Sosyeta Tsionista Bene Israel yayınevi tarafından basılmıştır.

El amor victorioso, comedia en tres actos (s. 116-146):³⁹ Rafael Farin tarafından 1924 yılında Latin harfleriyle Yahudi İspanyol dilinde Şumnu’da⁴⁰ kaleme alınmıştır. Bu eser Latin harfleri ile yazılmış olması sebebiyle kıymetlidir. Bu sayede o dönemki Bulgar Yahudi İspanyolcasının telaffuzu hakkında daha sağlam bilgiler edinilmektedir.⁴¹

Desparcidos i dispersados. Espektakulo en tres aktos (s. 147-183):⁴² *Tseşeyt un tseşp-reyt*⁴³ adıyla Sholem Alechem tarafından Yidiş dilinde yazılmış olan özgün eser Rafael Farin tarafından Almanca çevirisinden Yahudi İspanyolcasına aktarılmıştır. Raşi harfleriyle kaleme alınmış bu tiyatro eseri 1925-1926 yılları arasında, Varna’da⁴⁴ yayınlanan *El Judy*⁴⁵ gazetesinde, tefrikalar halinde okuyucuyla bu-

³² Elena Romero, *El teatro de los sefardíes orientales* (Madrid: Instituto Arias Montano, 1979), 251; Collin ve Studemund-Halévy, “Un tréSORoublié”; Slava Platikanova, “Jacques Loria-Dreifus I,” *Nene Romania* 40 (=Judendespanisch XIII) (2011); Eva Belén Rodríguez Ramírez, *Cinco años de mi vida. Alfred Dreyfus* (Granada: EUG, 2007); Eva Belén Rodríguez Ramírez, “El affaire Dreyfus en el teatro sefardí: Dreyfus de Jacques Loria,” *Ladinar* 6 (2012). Ayrıca bu konuyla ilgili Türkçe bilgi için bkz. Ulusal, “Samuel”.

³³ Çev. ‘Üç Kuşak’.

³⁴ *HaShofar* V, 27, 1905: 210-213.

³⁵ Çev. ‘Neshef Purim. Purim Gecesi. Tek Perdelik Komedi’.

³⁶ Çev. ‘Purim Dansı. Tek Perdelik Tiyatro Oyunu’.

³⁷ Kazanlık (ya da Kızanlık) Eski Zağra ilinde bulunan bir Bulgar şehri.

³⁸ Eser daha önce Elena Romero (*Teatro, Vol. II*, 975-984) tarafından Latin harflerine çeviri yazısı yapılarak yayımlanmıştır. Eser hakkında bilgi için bkz. Elena Romero, “Nueva bibliografía de ediciones de obras de teatro sefardíes,” *Sefarad* 66: 1 (2006), 146.

³⁹ Çev. ‘Muzafer Aşk. Üç perdelik komedi’.

⁴⁰ Kuzeydoğu Bulgaristan Deliorman bölgesinde bir şehir.

⁴¹ İbrani alfabesi Yahudi İspanyolcası yazımı için kullanıldığında bazı harfler birden fazla sese tekabül eder. Mesela, *yod* (י) [e] ve [i], *vav* (ו) [o] ve [u], *gimel* (ג) [c] ve [ç] harfleri için kullanılır. Bu sebeple Kiril alfabesiyle yazılmış Yahudi İspanyolcasında bu harflerin hangi sesi yansıttığı şüphesi ortadan kalkar.

⁴² Çev. ‘Kaybolmuş ve Savrulmuşlar. Üç Perdelik Gösteri’.

⁴³ Çev. ‘Kaybolmuş ve Savrulmuşlar’.

⁴⁴ Bulgaristan’ın Karadeniz kıyısında yer alan ülkenin üçüncü en büyük şehri.

luşmuştur. Eserin c. 1924 yılında Şumnu'da Albert Farin tarafından *Desparcidos y dispersados, espectáculo en tres actos, trasladado del alemán*⁴⁶ adıyla Latin harfleriyle kaleme alınmış versiyonu bulunmaktadır.

Her ne kadar kitap öğrencilerin eğitimi için tasarlanmış olsa da bu çalışma Sefardi edebiyatı, dili, kültürü ile ilgilenen Sefardi dünyası uzmanları ve akademisyenleri için hem de genel olarak tiyatro severler için önemli bir eserdir. Bulgar topraklarında konuşulan Yahudi İspanyol dilinin dönemsel durumu hakkında genel bilgi edinilebilecek metinlerin yer aldığı bu çalışma tiyatro severlere Sefardi kültüründen örnekler sunmaktadır.

B. *La Boz de Bulgaria. Vol. 2*⁴⁷

Kitabın adı: *Buketo de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudantes: Novelas*

Basım yılı: 2015

Editörleri: Michael Studemund-Halévy ve Ana Stulic

Çeviri yazı ekibi: Sofya Yaz Okulu Katılımcıları

Dili: Giriş ve Sefardi metinleri Yahudi İspanyolcası

Türü: Roman ve kısa öykü

La Boz de Bulgaria serisinin ikincisi olan bu çalışma Yahudi-İspanyol dilinde yazılmış ya da bu dile çevrilmiş, Bulgar topraklarında yayınlanmış ve çoğu az tanınan yedi Sefardi roman ve kısa öyküden oluşmaktadır; bunlardan altı tanesi kitap halinde, biri ise (*Las muchachas de Yerushalayim*) Bulgar basınında tefrikalar halinde yayımlanmıştır. Bu yedi eserin ikisi Yahudi-İspanyolca (*Los desventurados, Ideal*), ikisi Almanca (*Vyeja-noevatyera, Un aniversario o El Kadish*), ikisi Fransızca (*Los ke sufren por el honor, La fidelidad de un moso*) ve biri İbranice (*Las muchachas de Yerushalayim*) yazılmıştır. Yahudi İspanyolcası çevirmenlerden biri ünlü Bulgar tarihçi Abraham Tadjer, diğeri ise ünlü Bulgar filolog Albert Pipano'dur. Yazarlardan Theodor Herzl, Leopold Kompert, Xavier de Maistre ve Henri Consci-

⁴⁵ Siyonist eğilimli *El Judio* gazetesi 1909 yılında David Elnekave tarafından İstanbul'da kuruldu. Basın yaşamını bir süre Varna ve Sofya'da sürdürdü. 1911 yılında Doğu Siyonist Federasyonu'nun bir yayın organı olarak işlev gördü. Gazetenin ömrü 1931 yılında Elnekave'nin Buenos Aires'e göç etmesi ile sona erdi. Elnekave, Arjantin'de İspanyolca *La Luz* adlı gazeteyi yayınlamaya başladı (Romero, *Creación*, 183; Güleriyüz, *Türk Yahudi Basın Tarihi*, 79).

⁴⁶ Çev. 'Kaybolmuş ve Savrulmuşlar, Üç Perdelik Oyun, Almancadan Üç Çeviri'.

⁴⁷ Gérard Nahon tarafından Fransızca yazılmış kitap değerlendirmesi için bkz. Gérard Nahon, "Notes Bibliographiques," *Revue des études juives* 176: 1-2 (2017): 255-257, erişim tarihi 1 Mayıs 2023.

https://tirocinio.com/wp-content/uploads/2019/03/nahon_studemund_stulic.pdf Kitabın yayımlandığı Fuente Clara. Sefardi Kültürü Çalışmaları Koleksiyonu editörü Pilar Romeu ile Radio Sefarad'da yapılan röportaj için bkz. <<https://www.radiosefarad.com/la-boz-de-bulgaria-vol-ii-de-michael-studemund-halevy-y-ana-stulic-con-su-editora-pilar-romeu/>> (erişim tarihi 1 Mayıs 2023).

ence sadece yaşadıkları döneme damga vurmuş kişiler değil, aynı zamanda eserleri günümüze kadar çevrilmeye ve okunmaya devam eden yazarlardır.

La Boz de Bulgaria'nın Bulgar Sefardi tiyatrosuna ayrılan ilk cildinde olduğu gibi bu çalışma da Halévy'nin Ladino dilinde kaleme aldığı *Entroduksyon* bölümü ile başlamaktadır (s. 5-11). Bu bölümde editör, seçili metinlerin konu ile ilgilenen okuyuculara, ama her şeyden önce uzman filologlara ve Yahudi İspanyolcası filolojisi öğrencilerine, bir yüzyıl önce Bulgaristan'da yazılan ve konuşulan Yahudi İspanyolcasının yaşayan bir dil olduğunu ve ayrıca özgün, çeviri veya uyarlama olarak şiir, roman ya da tiyatro türünde edebi eser ortaya çıkaracak kadar zengin bir kelime dağarcığına sahip olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Bir diğer taraftan, çeviri ve uyarlamaların edebi niteliğine dair şu ifadeleri kullanmaktadır: Yalnızca bir dilden diğerine çeviri yaparken ya da yeniden yazarken karşılaşılan zorlukları değil, aynı zamanda çevirmenlerin, yabancı kitapların çevirilerinin yardımıyla, yazarlar ve okuyucuları tarafından hor görülen Yahudi İspanyolcasının kalitesini artırmaya yönelik öğretici amaçlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü eserlerin ön sözlerinde de gördüğümüz gibi Yahudi-İspanyolcası birçok yazar ya da çevirmen için bir utanç, bir jargon ve kusurlu bir dildir.⁴⁸

Halévy bu eserlerde kullanılan Yahudi İspanyolcasındaki alıntı sözcüklerin iki gruba ayrıldığını ifade eder. Birinci grubu⁴⁹ Osmanlı Türkçesi, Çağdaş Türkçe, Osmanlı hakimiyetinde Balkanlarda konuşulan Türk lehçeleri, ikinci grubu ise çoğunlukla İbranice ve Fransızca ödünçlemeler oluşturur. Aynı zamanda çalışmaya konu olmuş yedi eserde yer alan parantezli içnotlara (İsp. *glosa parentética*) da yer vermiştir. Sefardi metinlerde özellikle XX. yüzyıl ortalarından itibaren çevirmenler ya da yazarlar okuyucularının bazı kelimeleri anlamayacağını düşünerek ya da onları eğitmek amaçlı parantezli içnotlara yer verirler.⁵⁰ Bu

⁴⁸ Michael Studemund-Halévy, "Entroduksyon", *La Boz de Bulgaria. Vol. 2*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Ana Stulic. (Barcelona: Tirocinio, 2015), 5-6.

⁴⁹ Bu grupta din, siyaset, yönetim, ordu, ticaret, kıyafet, yiyecek, hayvan ve çiçek adları, yerler, renkler gibi her türlü alandan sözcükler yer almaktadır.

⁵⁰ Sefardi edebiyatında kullanılan parantez içi açıklamalar için bkz. Doğa Filiz Subaşı, "Glosas parentéticas en una obra historiográfica sefardí: *Yıldız y sus secretos: el reino de Abdul Hamid*, de Isaac Gaḥay," *Sefarad* 76:2 (2016); Aitor García Moreno, "Glosas frescas en *La hermosa Hilda de España* (Jerusalén, 1910)," *Los sefardíes ante los retos del mundo contemporáneo: identidad y mentalidades*, ed. Paloma Díaz-Mas ve María Sánchez Pérez (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2010); Aitor García Moreno, "Les gloses comme sources pour l'étude du lexique judeoespagnol: l'exemple de *Luzero de la Pasensia* (Roumanie)," *Recensement, analyse et traitement numérique des sources écrites pour les études séfardes*, ed. Soufiane Rouissi ve Ana Stulic-Etchevers (Bordeaux: Presses Universitaires, 2013); Aitor García Moreno, "Glosas de andar por casa en los cuentos sefardíes tradicionales recogidos por Cynthia Crews en Salónica a principios del siglo XX," *Ladinar* 7-8 (2014): 95-112; Cristóbal José Álvarez López, "Las glosas en *Aki Yerushalayim* como mecanismo integrador de préstamos léxicos," *Actas del X Congreso Internacional de la Asociación de Historia de la Lengua. Vol.2*, haz. María Luisa Arnal Purroy ve diğerleri (Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 2018); Ismael Halcón Monge, "Glosas léxicas en un silabario judeoespañol del siglo XX: ¿Recurso aclarador de préstamos o instrumento ideológico?" *Meldar: Revista internacional de estudios sefardíes* 1 (2020);

kısa çalışma Bulgar topraklarında hangi kelimelerin daha tanınır olduğu ya da yazar/çevirmenin hangi kelimeleri hangi dildeki sözcüklerle açıkladığı hakkında bize bilgi vermektedir.

Giriş kısmının ardından eserlerin çeviri yazısı yer almaktadır. Her çeviri yazı öncesinde eseri tanıtmak amacıyla bazı künye bilgileri verilmiştir: Asıl metnin adı, yazarı, kaleme alındığı dil, basım yeri ve yılı; Yahudi İspanyolcası versiyonunun yazarı, basım yılı ve yeri, hangi dilden çevrildiği ve çevirmenin adı, yayın evi ve eğer varsa eserin diğer baskıları ya da çevirileri belirtilmiştir. Bu bölüm fotoğraflarla zenginleştirilmiştir; her bir eser öncesinde künye bilgilerinin yer aldığı sayfanın resmi ve sayfalar boyunca kimi zaman yazarlara ait kimi zaman da konuyla ilgili fotoğraflar eklenmiştir. Raşi harfleriyle basılmış bu eserler ilk ciltte de olduğu gibi yaz okulu katılımcıları tarafından *Aki Yerushalayim* ve *El Amaneser* gazetelerinin benimsediği ilkeler doğrultusunda Latin harflerine aktarılmıştır. Kitap, serinin birinci sayısında da olduğu gibi, özellikle Bulgar Sefardi çalışmalarıyla ilgilenen herkesin işine yarayacak çeşitli başlıklara ayrılmış⁵¹ bir kaynakça (s. 241-246) ve İspanyolca bilen bir okuyucunun metinleri anlamasını kolaylaştırmak için başka dillerden Yahudi İspanyolcasına geçmiş terimlerin İspanyolca anlamlarının verildiği kapsamlı bir sözlükçyle (s. 247-266) sona ermektedir.

Bu derlemede yer verilen, Bulgar topraklarında basılmış roman ve kısa öyküler şunlardır:

Vyeja-noevatyera:⁵² Theodor Herzl'in (Budapeşt, 1860-Edlach, 1904) 1902 yılında Leipzig'de Alman dilinde yayımladığı *Altneuland*⁵³ adlı eseri Bohor Azaria tarafından 1908 yılında Raşi harfleriyle yazılmış Yahudi İspanyolcasına çevrilmiştir. Imprimeria Aksyonarya Rabotnik⁵⁴ tarafından Filibe'de basılan eser daha sonra farklı yıllarda, farklı şehirlerde ve farklı dillerde tekrar yayımlanmıştır.⁵⁵

Elia Hernández Socas, Carsten Sinner ve Encarnación Tabares Plasencia, "La función de las glosas en el El Trajumán de Michael Papo (1884)," *Zeitschrift für romanische Philologie* 130:2 (2014); D. M. Bunis, "Judezmo: The Jewish language of the Ottoman Sephardim," *European Judaism* 44:1 (2011).

⁵¹ Kaynakçada yer alan başlıklar şöyledir: I. Yahudi Kitapları Kaynakçası; II. Sefardi Dilinde Bulgar Topraklarında Basılmış Yayınlar; III. Sefardi Edebiyatı Çalışmaları; IV. Edebiyat ve Tarih. Bulgar Topraklarındaki Sefardiler; V. Sefardi Dilbilim Çalışmaları; VI. Sefardi Sözlükleri ve Sözlükçeleri; VII. Türkçe, İbranice ve Balkan dillerinde Sözlükler ve Sözlükçeler.

⁵² Çev. 'Eski-Yeni Toprak'.

⁵³ 'Eski-Yeni Toprak'.

⁵⁴ Rabotnik Basımevi, Filibe'de Siyonist yayınlar yapan bir yayıneviydi. Özellikle 1905-1917 yılları arası çok aktifti. Ladino dilinde yazılan Siyonist Federasyon'un resmi yayın organı *Hasbofar* gazetesini yayınladı (Benbassa ve Rodrigue, *Historia*, 306; Ayala, *Los sefardies de Bulgaria*, 61; Romero, *Creación*, 186; Moshe David Gaon, *A Bibliography of the Judeo-Spanish (Ladino) Press* (Kudüs: Ben Zvi Institute & The Hebrew University, 1965), 281; Gad Nassi, "Synoptic List of Ottoman-Turkish-Jewish and Other Sephardic Journals," *Jewish Journalism and Printing Houses in the Ottoman Empire and Modern Turkey*, ed. Gad Nassi. (Istanbul: The Isis Press, 2001), 45.

⁵⁵ 1914 ve 1929 yılında Selanik'te, 1921 yılında İzmir'de *Vyeja Nueve Tyera* adıyla Yahudi-İspanyolca çevirisi; 1980 yılında Paris'te *Terre ancienne, tere nouvelle* adıyla Fransızca çevirisi; 2015 yılında Middletown'da *Old New Land* adıyla İngilizce çevirisi yayımlanmıştır.

Eser ilgi çekici bir *prefasyo* ile başlamaktadır. Çevirmen Azaria tarafından kaleme alınan bu ön sözde kitabın basım amacı anlatılmaktadır: Sefardi okurların, okuyacak adam akıllı bir şeylerinin olmadığını ve özellikle Türk topraklarındaki Sefardi yayıncılarının onları en tutkulu, en sapkın aşk romanlarını okumaya alıştırdığını söyler. Siyonistlerin bu durumdan hoşnut olmadıklarını ve buna bir çare arayışında olduklarını ekler ve çözüm olarak da Siyonist fikirlerin anlatıldığı romanları gösterir. Bunlardan biri de Dr. Herzl'in Filistin topraklarını ziyaret ettikten sonra düşüncelerini yazdığı bu kitaptır. Okurların bu romanı özellikle Yahudi edebiyatının hatta dünya edebiyatının bir parçası haline getirmek için çaba göstermeleri gerektiğini ve eğer bu kitap beğenilirse bunun gibi Siyonist konulu romanlar sunmaya hazır olduklarını belirtir (s. 15-26).

La fidelidad de un moso:⁵⁶ Xavier de Maistre'in⁵⁷ 1825 yılında Paris'te yayınladığı *Les prisonniers du Caucase*⁵⁸ adlı Fransız romanı B. A. Benjamin tarafından Raşi harfleriyle yazılmış Yahudi İspanyolcasına çevrilmiştir. 1895'te Sofya'da Napredak -*Amigo del Pueblo*'da⁵⁹ yayımlanan bu ilk çevirinin ardından 1906 yılında İzmir'de *Kaskambo*⁶⁰ adıyla farklı bir basımı⁶¹ yapılmıştır. Eser farklı zamanlarda farklı dillere de çevrilmiştir.⁶² Çeçenler tarafından esir tutulan bir Rus Ortodoks subayının çektiği sıkıntılar ve genç yaverinin ona olan sadakati anlatılır. Kitabın önsözünde Sefardi edebiyatı ve Sefardi dili hakkında ilginç sözlerle yer verilmiştir. Önsöz yazarının bizim İspanyol edebiyatımız ("[...] nuestra literatura española [...]") olarak tanımladığı yazınlarının henüz yeterince esere sahip olmadığını ve bu sorunu çözmek için *Biblioteca Nasyonal* ("Milli Kütüphane") adını verdikleri bir koleksiyon dahilinde yılın farklı zamanlarında yabancı dillerden çevirecekleri seçkin romanları yayınlamayı amaçladıklarını ifade eder. *La fidelidad de un moso* bu serinin ilk sayısı olarak okuyucuyla buluşur. Bu serinin devam edip etmeyeceğini ise okurların bu kitaba göstereceği ilginin belirleyeceğini söyler. Ayrıca, Yahudi İspanyol dilinin kaba olması ve az sayıda kelimeye⁶³ sahip olması sebebiyle sıklıkla Fransızca kelimeler kullanmak zorunda kaldıklarını belirtir (s. 27-54).

⁵⁶ Çev. 'Bir Hizmetkarın Sadakati'.

⁵⁷ Xavier de Maistre (Chambéry, 1763– St. Peterburg,1852), Fransız yazar, ressam ve asker.

⁵⁸ Çev. 'Kafkas Tutsakları'.

⁵⁹ Samuel ben Eliya tarafından 1888'de Belgrat'ta kurulan gazete 1902'ye kadar üç farklı şehirde yayın hayatını sürdürmüştür: Belgrat (1888-1893), Sofya (1893-1897) ve Rusçuk (1897-1902) (Ayala, *Los sefardies de Bulgaria*, 30). Daha fazla bilgi için bkz. Romero, *Creación*, 188.

⁶⁰ Bu eserin *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* üyeleri tarafından yapılan çeviri yazısı *El Amaneser* gazetesinde yayımlanmıştır. Bkz. dipnot 19.

⁶¹ Bu basım, çeviriden daha çok eserin sadece bir kısmının yer aldığı bir uyarlamadır.

⁶² Bunlardan bazıları, 1886 yılında Madrid'de *Los prisioneros del Cáucaso* adıyla yayınlanan İspanyolca ve *Die Gefangenen des Kaukasus* adıyla Leipsig'de yayınlanan Almanca çevirisidir.

⁶³ "[...] syendo nuestra lingua jargona i flaka de palavras [...]"Michael Studemund-Halévy ve Ana Stulic ed., *La Boz de Bulgaria. Vol. 2 Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudyantes: Novelas* (Barcelona: Tirocinio, 2015), 28.

Un aniversario o El Kadish:⁶⁴ Leopold Kompertz'in *Die Jahrzeit* (Berlin, 1865) adlı eserinden çevrilen *Un aniversario o El Kadish* dokunaklı bir kısa öyküdür. Eserin Almanca aslından mı yoksa Fransızca çevirisinden mi Yahudi İspanyolcasına aktarıldığı bilinmemektedir. Raşi harfleriyle yazılmış olan bu kısa öykü, 1900 yılında Sofya'da Rahamim Shimonov tarafından *La Verdad* gazetesinin yayınevinde yayımlanmıştır (s. 55-98).

Los ke sufrenpor el onor:⁶⁵ Henri [Hendrik] Conscience'ın (Amberes, 1812-Elselle, 1883)1886 yılında Paris'teki Calman Lévy yayınevinde basılan *Les martyrs de l'honneur* adlı romanı, H. L. ve M. B. tarafından Raşi harfleriyle yazılan Yahudi İspanyolcasına çevrilmiş ve bu eser 1894 yılında Tatar Pazarcık'ta S. D. Katsarof yayınevinde basılmıştır. Bu baskıda XIX. yüzyıl Belçika'sında geçen romanın sadece birinci bölümü yer almaktadır fakat editörler kısa bir dipnot ile ikinci bölüm hakkında bilgi vermekte ve hikâyenin nasıl sonlandığını anlatmaktadır (s. 99-143).

İdeal o La maloroza Blanka (sena de la vida de noestro poevlo):⁶⁶ Jak David Arie tarafından Raşi harfleriyle Yahudi-İspanyol dilinde yazılan bu roman 1899'da Sofya'da Ivan K. Tsutsev tarafından *La Verdad* gazetesinin editörlüğünde yayımlanmıştır. Kitabın iç kapağında yer alan bilgiye göre romanın eğitimlerini sürdürrebilmeleri amacıyla iki fakir ortaokul öğrencisinin yararına yayımlandığı belirtilmektedir. Eserde varlıklı bir aileden gelen eğitilmiş bir genç kızın huysuz bir erkekle evlenmesinin ardından yaşanan talihsizlikler anlatılır (s. 144-164).

Los dezventurozos. Novella de la vida djudaika kontemporena en Oryente:⁶⁷ Jakob David Baruh'un Yahudi İspanyolcasında acemce yazdığı eser 1899 yılında Sofya'da *La Verdad* gazetesi tarafından basılmıştır. Bu tür Sefardi yayınlarda görmeye alışageldiğimiz gibi bu eser de yazarı tarafından kaleme alınmış kısa ama çarpıcı bir önsöz ile başlamaktadır. "Bir halkın uygarlık seviyesini öğrenmek istiyorsanız, edebiyatına bakın" diyerek sözlerine başlayan Baruh, edebiyatın kaleme alındığı dönemde halkın gelenek ve göreneklerini yansıttığını dile getirir. İspanya sürgününden önce Yahudilerin yaşadıkları topraklarda edebi alanda öne çıkan toplumlardan biri olduğunu, fakat Doğu'ya yayıldıktan sonra -nedense- yok denecek kadar az edebi eser ortaya koyduklarını ekler. Çağdaşı Yahudilerin gelenek ve göreneklerini anlattığı ilk romanı *Dezventurozos* ile bu boşluğu doldurmaya karar verdiğini belirtir ve okuyuculardan gelmesini beklediği olumlu tepki ile bu alana katkı vermeye devam etmeyi düşündüğünü ifade eder (s. 165-181).

Las muchachas de Yerushalayim:⁶⁸ Ünlü Bulgar tarihçi Abraham Tadjer tarafından İbraniceden Acemce Yahudi İspanyolcasına çevrilen bu tarihi roman 1894-1895 yıllarında Sofya'da basılan *El Amigo del Pueblo* gazetesinde yayımlanmıştır. Tadjer'in hangi romanı çevirdiği, romanın yazarı, basıldığı yer ya da tarih hak-

⁶⁴ Çev. 'Yıldönümü veya Kadış'.

⁶⁵ Çev. 'Şerefleri İçin Acı Çekenler'.

⁶⁶ Çev. 'İdeal veya Bahtsız Blanca (Halkımızın Yaşamından Bir Sahne)'.

⁶⁷ Çev. 'Talihsizler. Doğu'daki Çağdaş Yahudi Yaşamına Dair Bir Roman'.

⁶⁸ Çev. 'Kudüs'ün Kızları'.

kında bilgi bulunmamakla beraber kitap hakkında şu ana kadar bilinenler eserin ilk sayfasında, başlığın altında belirtilenlerdir: “Las muchachas de Yerushalayim. Romanso enteresante del tyenpo dela destruksyon del primer templo. Trezlado del leshon hakodesh por mano de Abraham M. Tadjer⁶⁹” (s. 182-240).

Bulgar Sefardi edebiyatına ait roman ve kısa öykülerden bir seçki sunulan *La Boz de Bulgaria*’nın ikinci sayısında Yahudi-İspanyol edebiyatı ve Bulgar Yahudilerinin yaşamı, düşünce yapısı ve konuşma tarzlarına ait değerli bilgiler yer almaktadır. Özenle seçilmiş, çeviri yazısı yapılmış, görsel malzeme ile desteklenmiş, sözlükçe ve ayrıntılı bir kaynak listesiyle zenginleştirilmiş bu çalışma Bulgar Sefardi edebiyatına çok önemli katkı sağlamaktadır.

C. *La Boz de Bulgaria. Vol. 3°*

Kitabın adı: Aharon Menahem de Rusçuk, *Bulgaria: Don Abrabanel i Formoza o Desteramyento de los judyos de Espanya. Una obra teatral en judeoespañol publicada en 1900*⁷¹

Basım yılı: 2020

Editörleri: Michael Studemund-Halévy ve Agnieszka August-Zarębska

Çeviri yazı ekibi: 2019 *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* Üyeleri (Alfabetik sırayla): Agnieszka August-Zarębska (Wroclaw), Carlos J. Puga Medina (Granada), Doğa Filiz Subaşı (Ankara), Ilaria Breata (Hamburg), Ilil Baum (Kudüs), Leon Benatov (Sofya), Michael Studemund-Halévy (Hamburg), Shai Cohen (Torino), Stevan Milovanović (Belgrad), Suzy Gruss (Bar Ilan), Tania M. García Arévalo (Granada) ve Ya'akov Elad (Ra'anana)

Dili: Giriş ve dipnotlar İspanyolca, Sefardi metin Latin harflerine çeviri yazısı yapılmış Yahudi İspanyolcası

Türü: Tiyatro

La Boz de Bulgaria, Aharon Menahem tarafından yazılmış *Don Abrabanel i Formoza* oyununun çeviri yazısının yer aldığı serinin üçüncü kitabıyla Sefardi tiyatrosuna geri dönmektedir.

Kitap editörler tarafından yazılan “Para ke nodeshen ke se dirite el judezmo” başlıklı ön söz (s. 11-14) ile başlamaktadır. Serinin üçüncü sayısı ilk ikisinden farklı olarak sadece Sefardi metinlerin çeviri yazısını okuyucuya sunmakla kalmı-

⁶⁹ Çev. ‘Kudüs’ün Kızları. İlk Tapınağın Yıkıldığı Döneme Ait İlginç Bir Roman. Abraham M. Tadjer tarafından *Leşon Hakodeşten* çevrilmiştir’.

⁷⁰ 2019 yılında Radio Sefarad’ın kitap hakkında 8. Halberstadt Sefardi Yaz Okulu katılımcılarından Tania María García Arévalo ile yaptığı röportaj için bkz. <<https://www.radiosefarad.com/la-boz-de-bulgaria-don-abrabanel-i-forzoma-de-aharon-menahen/>> (erişim tarihi 13 Nisan 2023).

⁷¹ Çev. ‘Bulgaristan, Rusçuk’un Aharon Menahem’i: Don Abrabanel ve Formoza ya da İspanya Yahudilerinin Sürgünü. 1900 Yılında Yahudi-İspanyolca Dilinde Yazılmış Tiyatro Eseri’.

yor aynı zamanda bu sayıda eser hakkında editörler tarafından kaleme alınan ayrıntılı bir *Giriş* kısmı da yer alıyor (s. 15-47). Ayrıca, bu kısım ilk sayılardan farklı olarak Yahudi İspanyolcasında değil, İspanyolca yazılmıştır. Abravanel figürü ile ilgili ayrıntılı bilgi sunulan bu bölümde, aynı zamanda, onun hakkında yazılan edebi eserler de tanıtılmaktadır. Soyu Kral Davut'a kadar uzanan bir bilge, bir saray mensubu, Müslümanlara karşı zaferle sonuçlanan savaşı finanse eden bir saray hazinedarı, Yahudi cemaatinde bir lider, bir arabulucu, bir hayır-sever ve aynı zamanda Avrupa'nın dört önemli merkezinde görev yapmış bir şahsiyet olan Isaac Abravanel birçok edebi esere konu olmuştur.⁷² Abravanel figürünün 1880'den sonra Sefardi tiyatrosunda popüler bir motif olarak ortaya çıktığını belirten Halévy, günümüze İbranice, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve Yahudi-İspanyol dilinde yayınlanmış en az dört özgün tiyatro eserinin ulaştığını ve ayrıca bu oyunların Türkçe, Fransızca, Bulgarca, Yidiş ve İbranice çevirilerinin de yapıldığı belirtmektedir.

Bu dört eserden⁷³ birisi Aharon Menahem[ov] tarafından yazılan ve bu çalışmaya konu olan *Don Abrabanel i Formoza o Desteramyento delos djudyos de Espanya*'dır. Rusçuklu din kültürü öğretmeni ve amatör yazar Aharon Menahem hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde en az dört eserinin yayımlandığı bilinmektedir: *Sefer haMikra* (üç ciltlik⁷⁴ İbranice ders kitabı) ve *Don Abravanel*. İki tiyatro eserinin sergilendiği de gazete haberlerinden öğrenilmektedir.⁷⁵ *Don Abravanel* Sofya'da basılan *La Verdad* gazetesi tarafından yayımlanmıştır. Eser 1897-1926 yılları arasında büyük başarı elde etmiş ve birçok Bulgar şehrinde sergilenmiştir.

La Boz de Bulgaria'nın bu sayısı da serinin ilk iki kitabı gibi sözlükçe (s. 151-176) ve kaynak listesi (s. 177-194) ile sonlandırılmıştır. Fakat bu sayıda yer alan kaynak listesinde Sefardi çalışmalarını ilgilenen herkese yönelik, konularına göre bölümlere ayrılmış,⁷⁶ iki yüzden fazla eser yer almaktadır.

⁷² Michael Studemund-Halévy ve Agnieszka August-Zarębska, "Introducción," *La Boz de Bulgaria*. Vol. 3, ed. Michael Studemund-Halévy ve Agnieszka August-Zarębska. (Barcelona: Tirocinio, 2020), 42.

⁷³ Kitapta diğer üç eser hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir (Studemund-Halévy ve August-Zarębska, "Introducción", 19-24).

⁷⁴ Kütüphanelerde sadece 2. ve 3. ciltler bulunmaktadır.

⁷⁵ Studemund-Halévy ve August-Zarębska, "Introducción", 24-25.

⁷⁶ Kaynakçada yer alan konu başlıkları şöyledir: 1. Doğu Sefardi Edebiyatı, Tarihi ve Kültürü; 1.1. İbrani ve Kiril Harfleriyle Yazılmış Acemce Metinlerden Yapılan Judezmo Çeviri yazı; 2. Bulgar Sefardi Dili, Tarihi ve Kültürü; 2.1. Doğu Sefardileri Tiyatrosu; 2.2. Bulgar Sefardi Tiyatrosu; 2.3. Yahudi-İspanyolca Atasözleri; 2.3.1. Bulgar Yahudi-İspanyolca Atasözleri; 3. Isaac ve Leon Abravanel Hakkında Edebi Eserler; 3.1. Don Isaac Abravanel 3.2. Juda Abravanel (Leone Ebreo); 3.3. Isaac Abravanel (1880-1919) Hakkında Tiyatro Eserleri; 4. Abraham Seneor ve Tomás de Torquemada; 4.1. Abraham Senior (Seneor); 4.2. Tomás de Torquemada; 5. Yahudi Sürgünü; 6. Katolik Krallar ve Yahudiler; 7. Maranolar ve Yeni Hristiyanlar; 8. Alman Edebiyatında Yahudiler ve Maranolar; 9. Yahudi İspanyol Dilinde Sözlükler ve Sözlükçeler; 9.1. Sözlükler; 9.2. Çevrimiçi Yahudi-İspanyolca Sözlükler; 9.3. Sözlükçeler; 10. Diğer Dillerde Sözlükler ve Sözlükçeler; 10.1. Bulgarca; 10.2. Katalanca;

Bu sayıdan itibaren *La Boz de Bulgaria* serisi ders materyali olma amacından sapmadan aynı zamanda akademik bir bilimsel yayına dönüşmüştür diyebiliriz.

Ç. *La Boz de Bulgaria. Vol. 4*⁷⁷

Kitabın adı: *Benjamin Barbé. La Deskonsolada. Relato autobiográfico en lengua sefardí para los amadores de la lengua judezma.*

Basım yılı: 2021

Editörleri: Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı

10.3. İspanyolca; 10.4. Portekizce; 10.5. Romence; 10.6. Sırp-Hırvatça; 10.7. Türkçe; 11. Balkan Dillerindeki Türkçe Öğeler; 12. Yahudi İspanyolcasındaki Balkan Öğeler; 12.1. Yahudi İspanyolcasındaki Türkçe Öğeler; 12.2. Balkan Dillerindeki Yunanca Öğeler; 12.2.1. Yahudi İspanyolcasındaki Yunanca Öğeler; 12.3. Balkan Dillerinde Romen Dillerinden Öğeler; 12.3.1. Türk Dilindeki Yahudi-İspanyolca Öğeler; 12.4.1. Yahudi İspanyolcasındaki Portekizce Öğeler; 12.4.2. Yahudi İspanyolcasındaki İtalyanca Öğeler; 13. İbranice; 14. Kutsal Kitap.

⁷⁷ Bu kitap ile ilgili Miguel Ángel Espinosa'nın kitap kritiği için bkz. "Recensiones" *Darom, Revista de Estudios Judíos* 3 (2021): 8-12 (erişim tarihi 15 Haziran 2023) <<https://www.revistadarom.es/index.php/Darom/article/view/53/37>>, Tania María García Arévalo tarafından yapılan değerlendirme için bkz. "Recensiones". *MEAHHebreo* 70 (2021): 271-272

(erişim tarihi 15 Haziran 2023) <https://doi.org/10.30827/meahhebreo.v70.23593> ve Radio Sefarad'da yayınlanmış Doğa Filiz Subaşı ile yapılan röportaj için: <<https://www.radiosefarad.com/la-boz-de-bulgaria-vol-4-benjamin-barbe-la-deskonsolada/>> (erişim tarihi 18 Nisan 2023).

Çeviri yazı ekibi: 2020 *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* Üyeleri (Alfabetik sırayla): Agnieszka August-Zarębska (Breslavia), Alessia Cassani (Cenova), Doğa Filiz Subaşı (Ankara), Ivana Vučina Simović (Belgrat), Michael Studemund-Halévy (Hamburg) ve Shai Cohen (Turin)

Dili: Giriş ve notlar İspanyolca, Sefardi metni Latin harflerine çeviri yazısı yapılmış Yahudi İspanyolcası, karşılaştırmalı metinler Fransızca, İspanyolca ve Katalanca

Türü: Anı

La Boz de Bulgaria serisinin dördüncü sayısı olan *Benjamin Barbé: La Deskon-solada (Plovdiv, 1898)* 2020 yazında Halberstadt'ta gerçekleşmesi planlanan *Novena Universita Sefardi de Enverano*'nun ('Dokuzuncu Sefardi Yaz Okulu') COVID-19 salgını nedeniyle düzenlenememesi sebebiyle *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* üyeleri tarafından çevrimiçi yollarla hazırlanmıştır.

Çalışma Michael Studemund-Halévy'nin "Un relato sefardí en busca de su autor ('Yazarını Arayan Sefardi Bir Öyküsü')" başlıklı *Giriş* kısmıyla başlamaktadır (s. 13-51). Ardından Halévy'nin dipnotlarıyla zenginleştirilmiş 2020 yılı *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* üyeleri tarafından yapılan *La desconsolada* eserinin çeviri yazısı ile devam etmektedir (s. 55-171). Kitap *Complementos* adı verilen ve üç alt bölümden oluşan tamamlayıcı çalışmalarla sona ermektedir: Agnieszka August-Zarębska ve Alessia Cassani tarafından hazırlanan "*La Deskon-solada* de Benjamin Barbé en el contexto de la narrativa sefardí ('Sefardi Anlatısı Bağlamında Benjamin Barbé'nin *La desconsolada*'sı)" adı verilen bir araştırma bölümü⁷⁸ (175-198); Halévy tarafından hazırlanmış kapsamlı bir sözlükçe⁷⁹ (s. 199-290) ve konularına göre sınıflandırılmış⁸⁰ bir kaynak listesi (s. 291-301).

⁷⁸ Agnieszka August-Zarębska ve Alessia Cassani'nin Sefardi anlatısı bağlamında *La Deskon-solada* adlı edebi eserin inceledikleri bu bölümde yazarlar Sefardi romanı hakkında genel bir bilgi sunduktan sonra Sefardi anlatısında çeviri ve uyarlama edebiyatına değinirler. Ardından *La Deskon-solada* eserinin Sefardi edebiyatı içerisindeki yeri ve bu eserin türü konusunda bilgi verirler.

⁷⁹ *La Boz de Bulgaria* serisinin her sayısında İspanyolca bilen okurun metinleri anlamasını kolaylaştırmak amacıyla başka dillerden geçen alıntı sözcükleri, günümüz İspanyolcasında kullanı-masına rağmen Yahudi İspanyolcasında farklı anlama gelen ya da ses bilimsel olarak modern İspanyolcadan farklılık gösteren kelimeleri, yeni türetilen terimleri, anlam aktarması (*semantic-calque*) ile geçen ve anlaşılması zor olabilecek sözcükleri içeren açıklayıcı bir sözlükçe yer almak-tadır. Fakat, bu sayıda yer alan sözlükçe tüm sayılarda yer alan sözlükçeler arasında en ayrıntılı-sıdır; örnek cümlelerle zenginleştirilmiş, sözlükçeden öte, Bulgar Yahudi İspanyolcası kelime bilgisi hakkında bilgi veren yaklaşık 100 sayfalık bir sözlük olduğunu belirtmek gerekir.

⁸⁰ Kaynakçada yer alan konu başlıkları şöyledir: 1. Yahudi Dilleri; 1.1. Sefardi Sözcük Bilimi; 2. Kaynakça; 2.1. Sefardi Kitapları Kaynakçası; 2.2. Sefardi Dilinde Bulgar Yayınlar; 3. Doğu Sefardi Edebiyatı, Tarihi ve Kültürü; 4. Bulgar Sefardi Tarihi ve Kültürü; 5. İbrani ve Kiril Harfleriyle Yazılmış Acemce Metinlerden Yapılan Judezmo Çeviri Yazı; 6. Yahudi İspanyol Dilinde Sözlükler ve Sözlükçeler; 6.1. Sözlükler; 6.1.1 Çevrimiçi Yahudi-İspanyolca Sözlükler; 6.2. Sözlükçeler; 7. Diğer Dillerde Sözlükler ve Sözlükçeler; 7.1. Bulgarca; 7.2. İspanyolca; 7.3. İbranice; 7.4. Portekizce; 7.5. Sırp-Hırvatça; 7.6. Türkçe; 7.6.1. Balkan Dillerindeki

Her ne kadar Halévy tarafından kaleme alınan kitabın ilk bölümü *Giriş* olarak adlandırılmış olsa da bu bölüm bu tür çalışmalarda görmeye alışık olduğumuz bir girişten ziyade çok detaylı araştırma sonucu oluşturulmuş bir inceleme yazısını içermektedir. Bu bölümde, *La deskonsalada*'yı okumadan önce eseri tam olarak anlayabilmek için okura gerekli olan -neredeyse-her türlü bilgi sunulmaktadır. Anonim olarak yayımlanmış bu eserin yazarı hakkındaki yanlış bilgiler, bunların olası sebepleri ve asıl yazarın kim olduğu somut kaynaklarla ortaya konulmaktadır. Kitap yazarının ve önsöz yazarının hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmesinin ardından önsöz yazarının neden bazı çalışmalarda kitap yazarı olarak anıldığı açıklanmaktadır. Kitabın yazılış amacından konusuna, ilk Fransız baskısından Yahudi-İspanyolca çevirisine kadar farklı baskılarına ve farklı çevirilerine ait veriler sunulmaktadır. Sefardi yayınevlerinden çıkan kitaplarda sıklıkla karşılaşılan dizgi hatalarına ayrılan bir alt bölümün ardından *La deskonsalada*'nın günümüzde bulunan nüshalarına⁸¹ değinilmektedir. Kitabın Yahudi İspanyolca çevirisi (ya da uyarlaması) hakkında biçim ve içerik bilgisi aktarılırken Sefardi çeviri edebiyatı ve Sefardi edebiyatındaki önsöz yazarlarının rolü üzerinde durulmaktadır. Metnin tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için kullanılan görsel malzeme de bölümü zenginleştirmektedir.

1898 yılında Bulgar çevirmenler Bohor Natan ve Bohor Krispin⁸² tarafından aceince yazılmış Yahudi-İspanyol diline çevrilmiş olan *La deskonsalada*, Iosef Baruh Pardo tarafından Filibe'de yayımlanır. Kitabın künye bilgilerinin yer aldığı iç kapakta hangi kitaptan (ve dilden) çevrildiği ve bu kitabın yazarının kim olduğu belirtilmemektedir. Sadece *Alexander Dumas fils* ('oğlu') tarafından yazılan bir önsöz olduğu belirtilmektedir. Fakat, Halévy'nin detaylı araştırması okurun tüm bu eksik bilgileri tamamlamasını sağlamaktadır: Benjamin Barbeoğlu Hugo'nun (Hugues) 1858 yılındaki hazin vefatının ardından kısa bir süre ortağı olduğu Panthéon de la Librairie'de 1859 yılında (Paris) sadece akrabaları ve arkadaşları için az sayıda anonim olarak *Infantulus ou l'enfant mort* ('*Infantulus* ya da Ölü Bebek') adlı bir kitap yayınlar. Bu kitabı okuyan ve çok etkilenen *Alexander Dumas fils* kitabın bir kez daha yayınlanması için yazarı ikna eder ve bu acı öykü 1879 yılında *L'inconsolée avec une préface par Alexander Dumas fils* ('*Alexander Dumas*'nın

Türkçe Ögeler; 8. Yahudi İspanyolcasındaki Balkan Ögeler; 9. Balkan Dillerinde Romen Dillerinden Ögeler; 10. Çeviri ve Çeviri Yazı.

⁸¹ Eserin Sofya Merkez Arşivi'nde ve Washington Kongre Kütüphanesi'nde yer alan sadece iki kopyası bulunmaktadır. Michael Studemund-Halévy, "Un relato sefardí en busca de su autor," *La Boz de Bulgaria. Vol. 4*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı. (Barcelona: Tirocinio, 2021), 43.

⁸² Kitapta çevirmenler hakkında biyografik bilgi yer almamaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan elde edilen bilgilere göre *La deskonsalada*'nın çevirisi bilinen ilk ve tek edebi çevirileridir. Kitap bilgilerinin yer aldığı iç kapakta çevirmenlerin isimlerinin sadece baş harfleri ("B.N. i B.K.") yer almaktadır. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, ed. *La Boz de Bulgaria. Vol. 4 Benjamin Barbé. La Deskonsolada (Plondiv, 1898). Relato autobiográfico en lengua sefardí para los amadores de la lengua judezma* (Barcelona: Tirocinio, 2021), 59-60. Tam isim ve soyisimlerini *El Amigo del Puerlo* gazetesinde yayınlanan haberden öğreniyoruz (Studemund-Halévy, "Un relato sefardí", 15-17).

[oğlunun] önsözüyle *Kederli*) adıyla Calmann Lévy yayınevi tarafından Paris'te, bu sefer daha çok okuyucuya ulaşarak, tekrar hayat bulur. Bu ikinci baskı Dumas'ın yazara verdiği söz sebebiyle düzeltilmeden ve üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan yine anonim olarak yayınlanır. Fakat, Dumas'ın ön sözünün ardından yazarın, yani Barbe'nin adıyla yayımlanmış okura seslendiği ve eşine atfettiği birkaç sayfalık yazı bulunmaktadır.

Bu yeni baskı okur tarafından büyük ilgi ile karşılanır ve bunu dünya çapındaki başarısı takip eder: 1879 ve 1898 yılları arasında eserin beş ayrı yeniden baskısı yapılır; üç ayrı dilde (İspanyolca, Katalanca ve Yahudi İspanyolcası) dört farklı baskı. 1879 yılında Buenos Aires'te İspanyolcaya çevrilir (*La Inconsolable*), bunu 1881'de Barselona'da yayınlanan Katalan versiyonu (*La Desconsolada. Novela sentimental*⁸³) izler. İkinci bir İspanyolca çeviri 1883'te Barselona'da yayımlanır (*La Desconsolada*⁸⁴). Ardından 1898 yılında Filibe'de -bu kitaba konu olan- Yahudi-İspanyolcasına çevirisi (*La Deskonsolada*) basılır. Halévy bu versiyonun çeviriden çok uyarlama olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

Otobiyografik bir anlatı olan *La deskonsolada* yazarın Hautes-Pyrénées'deki Bazus kasabasından eşi ve çocukları ile Paris'e yaptığı 36 saatlik yolculuğu⁸⁶ ve bu seyahat esnasında en küçük oğlunun ölmesi ve ardından yolculuk boyu yaşananları anlatır. Bu, yeni doğmuş bir bebeğin ölümü gibi hazin bir hikâyenin en acı ve dokunaklı ayrıntılarını vurgulayan duygusal bir eserdir. Önsöz yazarı eseri şu sözlerle tarif etmektedir: Gerçek bir kitabın ne olduğunu bilmek isteyen tüm okurlar bu kitabı okumalıdır. Eğer içlerinden biri bugüne kadar hiç ağlamamışsa, gözyaşlarıyla tanışacaktır. Gözyaşlarının kaybolduğunu düşünen birisi var ise o da yaşlarının geri geldiğini göreceklerdir.⁸⁷

Yazarın *via de dolores* olarak adlandırdığı bu yol hikâyesi yazarın ve çocuklarının -fakat özellikle eşinin yani annenin- Hugo'nun ölümünden sonra çektiği derin acının öfkeli bir şekilde dışa vurulması ve bunun da umutsuz bir babanın günlüğünde yer bulmasıdır. Yazar, yani baba, ilk kitapta çocuğunun ölümünü merkeze alırken (*Infantulus oul'enfant mort*) ikinci baskıda kitabın adını değiştirir ve okuyucuyu annenin acısına odaklar: *L'inconsolée*. Kederli olan ölen çocuğun annesidir.⁸⁸ Aslında eserin başkişisinin o olduğunu söyleyemeyiz, çünkü başlık ona

⁸³ Katalan baskısında hatalı olarak 'duygusal roman' olarak adlandırılmıştır. Katalan versiyonu Barselona'da yayınlanmış ilk resimli mecmua olan *La Il·lustració Catalana*'da (1890-1894 ve 1903-1917) tefrikalar halinde yayımlanmıştır.

⁸⁴ Yazarın adının kapakta yer aldığı ilk baskıdır.

⁸⁵ Bulgar çevirmenlerin Yahudi İspanyolcasına çevirdiği bu eser daha çok bir uyarlama olarak değerlendirilmelidir. Çevirmenler metni Hristiyanlık unsurlarından uzaklaştırıp Yahudileştirmeyi amaçlamışlardır. Diğer taraftan, bu uyarlamada Fransızca aslına kıyasla zayıf bir kelime dağarcığı kullanılarak basit ve kolay bir düzyazı ortaya koymuşlardır. Kitapta Fransızca özgün metnin duygusallığını yeterince ifade edemedikleri görülmektedir.

⁸⁶ 36 saatlik yolculuğun güzergahı, eserde geçen yerler, karakterler, tarihsel referanslar ve metinler arası bağlantılar vb. tamamen gerçekle uyumaktadır.

⁸⁷ Studemund-Halevyve Subaşı, *Benjamin Barbé*, 66-67.

⁸⁸ Victoire-Marie de Chaudesaiguesoğlu Hugo'nun (Hugues) ölümünden iki yıl sonra, 1861'de vefat eder.

atıfta bulunsa da kitabın sayfaları boyunca hakkında pek fazla bilgiye yer verilmez. Hayatı, geçmişi, kişiliği hakkında ne doğrudan ne de dolaylı olarak hiçbir bilgiye rastlanmaz. Asıl kahraman, çocuğun annesi ve Barbe'nin karısı Victoire-Marie Chaudesaigues'in kederidir: Bebeğinin seyahat esnasında hayatını kaybetmesi ve ölü bebeği yaşıyormuş gibi tüm yol boyunca kucağında taşımasıdır.

D. *La Boz de Bulgaria. Vol. 5*⁸⁹

Kitabın adı: *The Marketing of a Life. The Young Turk and Zionist Santo Bey de Semo (1878-1950) and his Drama 'Don Isaac'*

Basım yılı: 2021

Yazarı: Michael Studemund-Halévy

Dili: Giriş ve notlar İngilizce; Sefardi metinleri İspanyolca, Fransızca ve İbranice

Türü: Tiyatro

Santo Bey de Semo'nun kaleme aldığı *Don Isaac* adlı tiyatro oyununu konu alan bu çalışma *La Boz de Bulgaria*'nın diğer sayılarından farklı olarak Michael Studemund-Halévy yazarlığında İngilizce hazırlanmıştır. 1492 yılında Yahudilerin İber Yarımadası'ndan sürülmesi sırasında yaşananları özellikle Ferman dönemine odaklanarak anlatan bu tiyatro eseri XX. yüzyılın ilk çeyreğinde önemli bir başarı elde etmiş, birçok dile çevrilmiş ve birçok ülkede sahnelenmiştir.

Don Isaac Abravanel konusu Sefardi edebiyatında Aşkenaz edebiyatından çok daha sonra, ancak 1880'lerdeışlenmeye başlamıştır. Bu konuda Sefardi yazarlar (Aharon Menahem,⁹⁰ Behor Azaria, Jacques Loria ve Santo Semo) tarafından yazılmış en az dört oyundan haberdarız.⁹¹ Bu oyunlar arasında en başarılı olanı, şüphesiz, Santo Semo'nun *Don Isaac* adlı eseridir. Muhtemelen 1910 yılında yazılmış olan bu oyun 1492 Engizisyon İspanya'sında meydana gelen sarsıcı olayları konu alan çoğunlukla gerçekçi bir tarihi dramdır. Yahudi devlet adamı, filozof ve en az dört kralın hazinedarı olan Don Isaac Abravanel (1437-1508) hakkında Santo Semo tarafından yazılmış milliyetçi ve Siyonist bir oyundur.⁹²

⁸⁹ Bu kitapla ilgili yapılmış değerlendirme için bkz. *Aki Estamos Les Amis de la Lettre Sépharade* 39 (2021): 40, erişim tarihi 10 Nisan 2023 <https://tirocinio.com/wp-content/uploads/2022/02/Comentario-Aki-Estamos-39_redacteur-en-chef-2021.jpg>.

⁹⁰ Aharon Menahem'in bu konuda yayımladığı *Don Abrabanel i Formoza* adlı eser *La Boz de Bulgaria*'nın üçüncü sayısına konu olmuştur.

⁹¹ Buna ek olarak, 'Abravanel' olarak adlandırılan ve 1889-1912 yılları arasında Doğu Akdeniz ve Balkanlar'daki çeşitli Sefardi toplulukları tarafından sahnelenen, ancak yazarları (henüz) belirlenemeyen birçok oyun vardır. Tüm eserler Yahudi İspanyol dilinde yazılmamıştır; bazıları İbranice, Türkçe, Fransızca ve Bulgarca, bazıları da Yidiş dilinde sahnelenmiştir. Bazı oyunlar için çevirilerin yer aldığı broşürler halka sunulmuştur. Ne yazık ki, bildiği kadarıyla bu çevirilerin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Michael Studemund-Halévy, *La Boz de Bulgaria. Vol. 5 The Marketing of a Life. The Young Turk and Zionist Santo Bey de Semo (1878-1950) and his Drama 'Don Isaac'* (Barcelona: Tirocinio, 2021), 56.

⁹² Studemund-Halévy, *Marketing of a Life*, 65.

Cumhuriyet gazetesinde 9/11/1950 tarihinde yayınlanan “Dünyanın En Garip Adamı: Santo Bey” başlıklı yazıda, “Kralların dostu, diktatörlerin akıl hocası, bazı kimselere göre peygamberlerden üstün adam, bazı kimselere göre de dünya ölçüsünde bir hayalperest ve sergüzeşt meraklısı”⁹³ olarak ifade edilen Santo Bey de Semo,⁹⁴ Halévy tarafından özetle şu sözlerle tanıtılır: Hırslı planlar tasarlayan ve dünyanın güçlü adamlarının istenmeyen danışmanı, Jön Türk siyasetçi ve Siyonist, sadrazam adayı, barışsever, yol ve köprü inşaat mühendisi, tüccar ve finansçı, kendi kendini yetiştirmiş bir dil dehası ve eğitilmiş bir sanat tarihçisi, Paris Sefardi Topluluğu üyesi, İmparator II. William ve generalleri Hindenburg ve Ludendorff’un danışmanı, Paris’te zaman zaman Nazi işbirlikçisi, oyun yazarı ve romancı, çevirmen ve turist rehberi, Galler Prensi’nin özel öğretmenini ve Osmanlı sosyolog ve düşünür Mehmet Sabahaddin’in özel sekreteri...⁹⁵

Santo Semo en küçük kız kardeşi Mathilde’ye ithaf ettiği *Don Isaac* oyununu iki farklı baskı halinde yayınlamıştır: Ekli lüks baskı ve eksiz baskı. Lüks baskı, Santo Semo’nun bu oyun için sözlerini yazdığı dört şarkının⁹⁶ yer aldığı on sayfalık *Partie Musicale*’i içermektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan elde edilen bilgilere göre oyunun sadece Fransızca ve İbranice baskısı bulunmaktadır. Muhtemelen altı dile (İspanyolca, Türkçe, İngilizce, Yahudi İspanyolcası, Yidiş ve Almanca) çevrilmiş fakat sadece daktilo yazması İspanyolca çevirisi (ya da uyarlaması) günümüze ulaşmıştır.⁹⁷

Halévy bu değerli çalışmasında Santo Bey ve ailesi, doğduğu şehir Rusçuk ve bu şehirdeki Yahudi toplumu, Fransa ve Fransızcanın Santo Bey’in hayatındaki önemi, üniversite ve iş hayatı, politik görüşleri ve eserleri gibi birçok konuda bilgi vermiş ve ardından Don Abravanel ve bu şahsı konu alan *Don Isaac* başlıklı tiyatro eserini incelemiştir. Ayrıca, bu tiyatro oyununun günümüze ulaşmış üç ayrı dildeki basımlarını okuyucuya sunmuştur:

1- Fransızca versiyonu (s. 133-186): *Don Isaac — Drame Historique en 5 actes Sur l’Exode des Juifs d’Espagne / Supplément Musical*.⁹⁸ İstanbul’da y. 1910 yılında yayımlanmış olan Fransızca baskı muhtemelen en az iki kez yeniden basılmıştır, her iki basımda da 10 sayfalık *Partie Musicale / Supplément* yer almamaktadır. Bu notaların bir kopyası Zürih Yahudi Topluluğu kütüphanesinde bulunmaktadır.

2- İspanyolca versiyonu (s. 187-254): *Don Isaac Abravanel — Drama histórico en cinco actos*.⁹⁹ Eserin y. 1909-1910 yıllarında basılmış İspanyolca

⁹³ “Dünyanın en Garip Adamı: Santo Bey,” *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1950, 5 erişim tarihi 23 Mayıs 2023, <<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23026>>.

⁹⁴ Santo Bey de Semo (Rusçuk 1878–Paris 1950) aynı zamanda Santo Semo, Santo-Semo Efendi ve Santo Semoff olarak da tanınmaktadır.

⁹⁵ Studemund-Halévy, *Marketing of a Life*, 7.

⁹⁶ Bu şarkılar *Bénédiction du Sabbat*, *Chanson à Boire*, *Danse Gitane* ve *Cantiques de l’Exode*’dur.

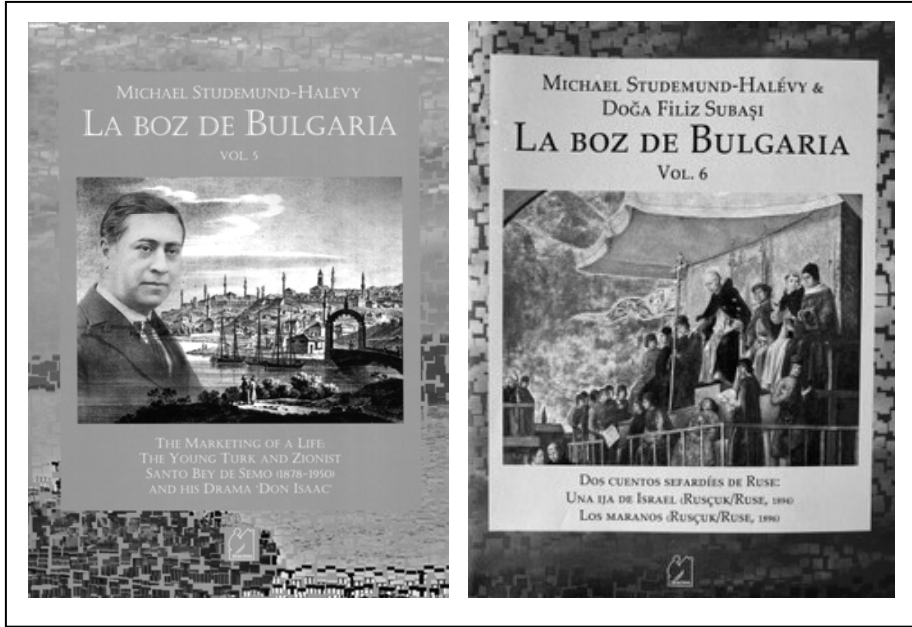
⁹⁷ Studemund-Halévy, *Marketing of a Life*, 66.

⁹⁸ Çev. ‘Don Isaac - Yahudilerin İspanya’dan Sürülüşünü Konu Alan 5 Perdelik Tarihi drama / Müzikal Ek.’

⁹⁹ Çev. ‘Don Isaac Abravanel — BeşPerdelikTarihi Drama’.

çevirisinin sadece Kudüs Merkezi Siyonist Arşivi'nde yer alan ve zor okunan tek bir yazılı kopyası bulunmaktadır.

3- İbranice versiyonu (s. 255-277): דון יצחק אברבנאל דרמה היסטירית בחמש Abrahām Elmaleh¹⁰⁰ tarafından çevrilen İbranice versiyonu 1911 yılında İstanbul'da çıkan *HaMevaser*¹⁰¹ gazetesinde yayımlanmıştır.

E. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*¹⁰²

Kitabın adı: *Dos cuentos sefardíes de Ruse: Una ija de Israel (Rusçuk/Ruse, 1894) y Los maranos (Rusçuk/Ruse, 1896)*

Basım yılı: 2023

¹⁰⁰ Abraham b. Yosef Elmaleh (1885-1967), Yahudi şair, sözlükbilimci ve Fransızca ve Arapçadan İbraniceye çevirmen.

¹⁰¹ Siyonist amaçlarla İbrani dilinde yayın yapan haftalık gazete *HaMevaser* ("Haberci") 1909 yılında Sami Hochberg tarafından İstanbul'da yayınlanmaya başlar. İlk yıl 52, ikinci yıl 4 olmak üzere toplam 93 sayı yayınlamasının ardından 1911 Aralık ayında yayın hayatına son verir. Galata, San Piyer Han'da bulunan *Jeune-Tur* gazetesi matbaasında basılır. Daha fazla bilgi için bkz: Benbassa ve Rodrigue, *Historia*, 267; Esther Benbassa, "Presse d'Istanbul et de Salonique au service de sionisme (1908-1914). Les motifs d'un eallégeance," *Revue Historique* 276:2 (1986): 347-348; Güleriyüz, *Türk Yahudi*, 79-81; Aryeh Shmulevitz, "Jews and Muslims in the Ottoman Empire as reflected in the weekly Hamevasser," *Jews, Muslims and Mass Media*, ed. Tudor Parfitt ve Yulia Egorava. (London: Routledge-Curzon, 2004), 28-34.

¹⁰² Bu kitapla ilgili Doğa Filiz Subaşı tarafından Yahudi İspanyolcasında yazılmış 'Una Lingua sin Meldadores' başlıklı *El Amaneser* gazetesinin Nisan 2023 (sayı: 218, sayfa: 13) sayısında yayımlanmış yazı için bkz:

https://tirocinio.com/wp-content/uploads/2023/04/Resena_elamaneser-218-13.pdf

Editörleri: Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı

Çeviri yazı ekibi: 2021-2022 yılları *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* Üyeleri: Agnieszka August-Zarębska (Breslavia), Alessia Cassani (Cenova), Doğa Filiz Subaşı (Ankara), Ivana Vučina Simović (Belgrat), Leon Benatovzı (Sofya), Marta Katarzyna Kacprzak (Varşova), Michael Studemund-Halévy (Hamburg) ve Shai Cohen (Miami), Susy Gruss (Bar Ilan), Tania María García-Arévalo (Granada), Ya'akov Elad (Ra'anana)

Dili: Giriş ve inceleme bölümleri İspanyolca, dipnotlar İspanyolca ve Fransızca, Sefardi ana metinler Yahudi İspanyolcası

Türü: Öykü

La Boz de Bulgaria serisinin altıncı sayısı XIX. yüzyılın sonlarında Rusçuk'ta yayımlanmış iki Sefardi öyküsünü konu almaktadır. Kitap, Michael Studemund-Halévy'nin akıcı kalemile yazıya aktardığı bu öykülerle ilgili ayrıntılı incelemeleri (s. 9-29 ve s. 67-96); 2021-2022 yılı *Eshkola de Trezladadores de Halberstadt* üyeleri tarafından yapılan iki öykünün çeviri yazısını (s. 31-68 ve s. 97-172); Doğa Filiz Subaşı ve Tania María García Arévalo tarafından hazırlanan ve Maranolar hakkında genel bilgi veren bir bölümü;¹⁰³ editörler tarafından hazırlanmış kapsamlı bir sözlükçeyi (s. 191-215) ve konularına göre sınıflandırılmış¹⁰⁴ bir kaynak listesini (s. 217-219) içermektedir.

Kitapta yer alan birinci öykü *Una ija de Israel. Istorya interesante detras del nemtsesko*,¹⁰⁵ 1894 yılında *El Trezoro*¹⁰⁶ gazetesinin redaksiyon ekibi tarafından Rusçuk'ta basılmıştır. Benedict Hause'nın 1881 yılında yayımladığı *Entgegengesetzte Strömungen* ('Karşıt Akımlar') adlı eserin çevirisi olan bu öykü Aharon B. Shem Tov Semo (1865-1931)¹⁰⁷ tarafından Almanca aslından acemce yazılmış Yahudi-İspanyolcasına aktarılmıştır.

¹⁰³ İki öykünün çeviri yazısının ardından Doğa Filiz Subaşı ve Tania María García Arévalo tarafından kaleme alınan "¿Una 'fe de la casa' y una 'fe del mercado'? el marranismo hispano" başlıklı bir araştırma yazısı yer almaktadır. Bu yazıda iki öykünün de ana konusunu oluşturan Engizisyon mahkemeleri, dönmeler, Maranolar, Yeni Hristiyanlar ve Eski Hristiyanlar terimleri açıklanmaktadır. Aynı zamanda, farklı şehirlerde ve ülkelerdeki maranoların incelendiği akademik çalışmaların yer aldığı ayrıntılı bir kaynakça sunulmaktadır. Doğa Filiz Subaşı ve Tania María García Arévalo, "¿Una 'fe de la casa' y una 'fe del mercado'? el marranismo hispano," *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı. (Barcelona: Tirocinio, 2023), 175-189.

¹⁰⁴ Kaynakçada yer alan konu başlıkları şöyledir: Kaynakça; Sözlükler; Doğu Sefardi Tarihi, Edebiyatı ve Kültürü; Bulgar Sefardi Dili, Tarihi ve Kültürü; Alman Edebiyatında Yahudiler ve Maranolar.

¹⁰⁵ Çev. 'İsraili bir Kız. Almandan Çevrilmiş İlginç Bir Öykü'.

¹⁰⁶ Bulgar topraklarında yayınlanmaya başlayan ilk gazetelerden biri olan *El Trezoro* 1893 yılında Rusçuk'ta yayın hayatına başlar ve 1896 yılına kadar devam eder (Ayala, *Los sefardies de Bulgaria*, 60; Romero, *Creación*, 186).

¹⁰⁷ Gazeteci, yazar ve çevirmen. Birçok eser *El Luzero* gazetesinde tarihi romanlar ve *Ilustra Guerta de Istorya* gazetesinde romanlar yayımlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, ed. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6 Dos cuentos sefardies de*

Michael Studemund-Halévy'nin “Una hija de Israel. Corrientes opuestas-Entgegengesetzte Strömungen”¹⁰⁸ başlıklı araştırma yazısı asıl öykünün yazarı Benedict (Baruch) Hause hakkında bilgi vererek başlamaktadır. 1830'lardan itibaren Almanca konuşulan ülkelerde, en popüler edebî tür haline gelen tefrika romanların yayınlanmasıyla modern bir Yahudi yazının oluştuğunu belirten Halévy hahamların ve Yahudi okullarındaki öğretmenlerin, dini ve bilimsel yazıların yanı sıra giderek artan bir şekilde tarihi roman yazmaya yöneldiğini de söylemektedir. Hahamlar tefrika romanları Yahudi konularının siyasileştirilmesi ve popülerleştirilmesi için bir araç olarak kullanmaktaydı.¹⁰⁹ Halévy'ye göre Yahudi basını dört sebeple bu tür kurgu kitap yayınlıyordu: Gazeteyi daha çekici hale getirmek ve okuyucu sayısını artırmak; Yahudi okurlara (özellikle kadınlara), kütüphanelerde ve gezici kitapçılar arasında sayıları giderek artan önemsiz romanların aksine kaliteli bir edebiyat sunmak; Yahudilerin ve Yahudiliğin çağdaş kurgu romanlarda yayılan olumsuz görüntüsüne bir seçenek olarak Yahudiliğin en iyi dönemini yansıtmak ve okuyucuları iyi, gururlu ve sadık birer Yahudi olmaları için eğitmek.¹¹⁰ Yazarlar tarihi kurgu romanlarında Yahudilerin yasal olarak eşit oldukları ve İspanya'daki Altın Çağ'da olduğu gibi dini ibadetlerini özgürce yerine getirebildikleri dönemleri ele almayı tercih etmiştir. Daha sonra, tarihi kurgu roman başlangıçta aile romanı ile birleşerek yerini başka bir Yahudi yazın türüne bırakmıştır: *zeitroman* (çağ romanı). Bu tür, özellikle dindar ve dindar olmayan Yahudiler ve hatta Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki evlilik çatışmalarını konu almıştır. Yahudi yazınına büyük ölçüde etkileyen *Der Israelit* gazetesi çoğunluğu getto hikâyelerinden oluşan kurgu romanlar yayınlarken diğer taraftan 1860'larda *Jeschurun* gazetesinininkilerine benzer çağdaş Yahudi yaşamını anlatan romanlara da yer vermiştir. 1889 yılında *Der Israelit* ile *Jeschurun* gazetelerinin birleşmesinin ardından üçüncü bir tür ortaya çıkar: Ilımlı-Ortodoks ve uzlaştırıcı romanlar. Halévy bu türün en önemli üç temsilcisinden bahseder. Bunlardan biri de bu kitaba konu olan özgün öykünün yazarı din öğretmeni, *hazan* ve *shohet* Benedict Hause'dır.

Genel olarak Sefardi edebiyatındaki çeviri eserlere değinen Halévy özellikle Alman edebiyatından Yahudi İspanyolcasına aktarılanlardan bahseder. Bazı eserlerin Alman asıllarından değil İbranice ya da Fransızca çevirilerinden aktarıldığını belirtir. Birçok önemli Alman yazarın eserlerini bağımsız baskı olarak ya da Yahudi basınında tefrikalar halinde Sefardi okura sunduğunu ekler. Bu çeviriler hakkında maalesef ayrıntılı çalışmaların olmadığını ve birçok konunun cevabına henüz ulaşılmadığını da ekler. Doğrudan veya dolaylı olarak Yahudi İspanyolcasına çevrilen Almanca metinlerin ve Almanca aracılığıyla Yahudi İspanyol-

Ruse: Una ija de Israel (*Ruşuk/Ruse*, 1894) y Los maranos (*Ruşuk/Ruse*, 1896) (Barcelona: Tiocinio, 2023), 23, 28-29.

¹⁰⁸ Çev. İsraili bir Kız. Karşıt Akımlar –Entgegengesetzte Strömungen (‘Karşıt Akımlar’).

¹⁰⁹ Michael Studemund-Halévy, “Una hija de Israel. Corrientes opuestas– Entgegengesetzte Strömungen,” *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı. (Barcelona: Tiocinio, 2023), 12.

¹¹⁰ Studemund-Halévy, “Una hija”, 13.

casına çevrilen Fransızca, Yidiş veya İbranice metinlerin sayısının bugüne kadarki yapılan çalışmalardan edinilen rakamdan çok daha fazla olduğunu ifade eden Halévy, çalışmalar yalnızca kitap biçiminde yayınlanan eserler dikkate alınarak yapıldığı ve Yahudi basınında yayınlananlar ve hatta basılmamış, ancak el yazması olarak günümüze ulaşmış eserler bu sayıya dahil edilmediği için sayının düşük olduğunu söyler.¹¹¹

Almancadan çevrilen eserlerden biri de Benedict Hause'nın *Una ija de Israel* (al. *Entgegengesetzte Strömungen*) adlı öyküsüdür. Muhtemelen Yahudi İspanyolcasına çevrilen Alman yazarlar arasında en az tanınanı Benedict Hause'dır. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan edinilen bilgilere göre tüm eserleri arasında Yahudi İspanyolcasına çevrilen tek eseri *Una ija de Israel*'dir. Kitabı çeviren A[a]ron b. Shem Tov Semo (1865-1931) -gazeteci, yazar ve çevirmen-Sefardi edebiyatına değerli katkıları olan, Viyana Sefardi topluluğunun önde gelenlerinden ve daha sonra da bu topluluğun lideri olan (Alexander) Shem Tov Semo'nun (Viyana, 1827-Viyana, 1881) oğludur. Halévy çalışmasında baba Semo hakkında ayrıntılı bilgi verirken veri yetersizliğinden dolayı oğlu Semo hakkında maalesef çok fazla bilgi sunamamaktadır. Sadece bazı eserlerine yer vermektedir.¹¹²

Kitapta yer alan ikinci öykü ise *Los maranos. Un paso de la vida de los djidyos en Espanya en el 15en siklo*'dur.¹¹³ Öykünün çeviri yazısının öncesinde Michael Studemund-Halévy'nin "Un éxito rotundo de la noche a la mañana: De los *Misterios de la Inquisición* a *LOS MARANOS*"¹¹⁴ (s. 67-96) başlıklı çalışması yer almaktadır. 1842 yılında *roman-feuilleton*¹¹⁵ tarzında *Journal des Débats*'ta¹¹⁶ tefrikalar halinde basılan Eugène Sue'nun *Les Mystères de Paris*¹¹⁷ başlıklı kitabının başarısıyla gelen tefrika roman edebiyatının -ve genellikle bu tür dahilinde yayınlanan 'gizem' başlıklı eserlerin- dünya edebiyatındaki başarısı ve bu başarının Paris ve Londra üzerinden Doğu'ya yayılma süreci anlatılarak başlanan bu araştırma yazısı 1844 yılında V[ictor] de Féréal'ın¹¹⁸ dünya edebiyatında yankı uyandıran *Les Mystères de l'Inquisition et autres sociétés secrètes d'Espagne*¹¹⁹ başlıklı eserinin türü, konusu, yayınlandığı ülkeler, çevrildiği diller ve farklı basımlar gibi bir çok bilgi ile devam etmektedir. Ardından çeviri edebiyatının Yahudi yazarlarda kendilerini yenileme

¹¹¹ Studemund-Halévy, "Una hija", 20-21.

¹¹² *El Luzero de la Pasencia* gazetesinde tarihi romanlar yayınlamıştır: *La Ermoza Gudia*, *El Mayo y En Australia*; *El establecimiento de la onorada Comuna Spagniola en Viena, trezladada del ebraico konteniendo la beografia del Baron Diaga[!] de Agilar*. *Ilustra Guerta de Istoria* gazetesinde ise bazı romanlar yayınlamıştır: *Un defendedor i mamparador de djidyos*, *El Djidy de Trient (Tirol)*, *El Syego*, *Mariamne*, *La Djudy Tsora La Turada* vb. (Studemund-Halévy, "Una hija", 28).

¹¹³ Çev. 'Maranolar. 15. Yüzyıl İspanya Yahudilerinin Yaşamına Bir Bakış'.

¹¹⁴ Çev. 'Geceden Sabaha Yankı Uyandıran Bir Başarı: *Engizisyonun Gizemleri*'nden *Maranolar*'a'.

¹¹⁵ Çev. 'Tefrika roman'.

¹¹⁶ *Journal des Débats* 1789 ile 1944 yılları arasında farklı isimlerle yayımlanmış ünlü Fransız gazetesidir.

¹¹⁷ Çev. 'Paris'in Sırları'.

¹¹⁸ Victor de Féréal, I. Napolyon'un hizmetindeki General ve Savaş Bakanı Monsieur Subervic (Suberwick) ile evli Fransız yazar Victorine Germillan'ın takma adıdır.

¹¹⁹ Çev. 'Engizisyonun Gizemleri ve İspanya'daki Diğer Gizli Cemiyetler'.

aracı olarak kullanıldığı belirtilmekte ve Sefardi çeviri edebiyatı hakkında önemli bilgiler aktarılmaktadır. *Les Mystères*'in Osmanlı topraklarındaki farklı dillere yapılan çevirilerinin detaylarına yer verilmekte ve özellikle Yahudi-İspanyol diline yapılan çeviriler (ya da uyarlamalar) üzerinde durulmaktadır.¹²⁰

Son olarak Halévy Rusçuk'ta basılan -ve bu kitaba konu olan- *Los Maranos* adlı eser hakkında bilgi verir. Eserin bir çeviri mi yoksa uyarlama mı olduğu; hangi eseri temel aldığı; yazarının kendisinden önce bu konuda yayınlanan diğer eserleri tanıyıp tanımadığı gibi hususları, akademik çalışmaları temel alarak tartışır. Ayrıca, çevirmenin Sefardi edebiyatı ve Sefardi okurlar hakkında görüşünü aktardıktan sonra eserin nasıl zamansal ve uzamsal olarak yeniden konumlandırıldığını, roman kişilerini ve olay örgüsünü anlatarak eserin nasıl Yahudileştirildiğini anlatır.

Çalışmasında birçok akademik yayına gönderme yapan Halévy'nin bu bölümü, *Los Maranos*'un çeviri yazısını okumadan önce okuyucuyu birçok konuda aydınlatmış olacaktır. Birçok görselle zenginleştirdiği bu çalışma sadece *Los Maranos* hakkında değil XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başı Sefardi edebiyatı hakkında da çok önemli veriler sunmaktadır.

Kitap iç kapağındaki bilgilere göre 1896 yılında Rusçuk'ta yayımlanan eser Jakob b. Haim¹²¹ tarafından Raşi harfleriyle yazılmış Yahudi İspanyolcasına çevrilmiş ve Michael Shelomoh Bedjerano¹²² tarafından yayına hazırlanmıştır. Sefardi yazımında sıklıkla karşılaştığımız gibi bu eserde de çevirinin hangi eserden (ve dilden) yapıldığı belirtilmemiştir. Halévy'nin makalesinde ayrıntılı biçimde açıklanan bu durum sonucunda eserin birebir çeviri olmadığını ve Victor de Féréall'in *Les Mystères de l'Inquisition* adlı romanını temel aldığını söyleyebiliriz. Aslında, çevirmen Jakob b. Haim'in sunduğu ne aslına sadık bir çeviridir ne de bir uyarlamadır. Çünkü uzamsal ve zamansal çerçeveyi bazen Fransızca aslından uzun cümleleri hatta bölümleri çevirirken bazen de asıl kaynağa tamamen yabancı diğer unsurları dahil ederek değiştirir ve onu yeniden konumlandırır. Hatta eseri Yahudileştirerek ana konuyu Maranolar üzerine kurgular.

¹²⁰ İlk çeviri David Fresco tarafından yapılır ve 1890-1891 yılları arasında *El Tiempo*'da (27-68) *Los misterios de la Inquisición* başlığıyla tefrikalar halinde yayımlanır. 1928 yılında *L'Aurore* (Kahire) gazetesinde Lucien / Levi Sciuto tarafından eserin *Les Drame de l'Inquisition* adıyla yeniden baskısı yayınlanmaya başlar. *L'Aurore* gazetesinde iki sayı yayınlanmasının ardından basım durur fakat 1885 ve 1901 yılında bu adla Paris'te basılır.

L'Aurore ("Şafak") gazetesi 1908 yılında Selanik asıllı Lucien Sciuto tarafından İstanbul'da kurulur. Topluluk liderleriyle olan anlaşmazlıklar sebebiyle gazeteyi 1920 yılında kapatmak zorunda kalır ve aynı isimle 1924 yılında Kahire'de tekrar çıkarmaya başlar. Gazete 1931'e kadar yayın hayatına devam eder (Güleryüz, *Türk Yahudi*, 77-79, 192-193).

¹²¹ Jacob [Ya'akov] b. Hamim (Yako Haimov), Rusçuk Yahudi Okulu din öğretmeni. Michael Studemund-Halévy, "Un éxito rotundo de la noche a la mañana: De los *Misterios de la Inquisición* a *Los Maranos*," *La Boz de Bulgaria*. Vol. 6, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı. (Barcelona: Tirocinio, 2023), 89.

¹²² Halévy'ye göre muhtemelen Rusçuklu Sionist Mich[a]el Badjarano/Bedjerano'dur (Studemund-Halévy, "Un éxito", 85).

Eserin 18 bölüm ve 80 sayfadan oluşan aslının *Eshkola de Tresladadores de Halberstadt* üyeleri tarafından yapılan Latin harflerine çeviri yazısı editörlerin eklediği dipnot ve fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Bazı durumlarda Victor de Féréal'in *Les Mystères de l'Inquisition*'undan ve bazılarında da David Fresco'nun 1890 yılında *El Tiempo* gazetesinde bölümler halinde yayımladığı çevirisinden alıntılar da eklenmiştir. Bu sayede okurun üç öykü arasındaki benzerlik ve farklılıkları görebilmesi amaçlanmıştır.

Eser, çevirmen Jakob b. Haim'in *Prefasyosunda* yer alan “Una de las mas povres literaturas en el mundo es la djudio-espanyola”¹²³ ifadesi ile başlamaktadır. Bu talihsiz durumu ise “kardeşlerinin” yayımlanan eserlere gösterdiği ilgisizlik ile açıklamaktadır. Bu çevirinin de farklı bir son ile karşılaşmayacağından emin olmakla birlikte Sefarad Yahudisi olan herkesin konuyu ilgi çekici bulacağını düşündükleri için bu hikâyeyi çevirip yayınlamaya karar verdiklerini belirtmektedir. Çevirmen, öyküyü şu sözlerle özetlemektedir: “Los maranos” adıyla bilinen bu öykü, İspanyol engizisyonunun azabından kurtulmak için Hristiyanlığa dönen fakat içten içe Yahudi inancını sürdüren ve gizli olarak ibadetlerini yerine getiren Sefarad Yahudilerinin bahtsız yaşamlarını anlatmaktadır. Başkarakterler Engizisyon lideri “Torkvemado”¹²⁴, hiçbir Maranoyu Engizisyonun kucağına düşürmemek için hayatını feda eden Sevilalı yaşlı haham, astronom ve filozof “Rabi Yehuda ben Ferga”¹²⁵ ve babasının parasını bir tarafa bırakıp kendini Rabi Yehuda'nın yanında eğitimine adanmış, acı çekenlerin yanında olan Marano bir ailenin kızı Maria'dır. XV. yüzyıl Sevilla'sında geçen bu hikâye Engizisyon dönemi, Yahudilerin Kastilya ve Aragon krallıklarından sürgünü ve Maranoların hayatları ile ilgili bilgi vermektedir.¹²⁶

IV. Sonuç

Bulgar Sefardi yazını tanıtır kılmayı ve daha çok okuyucuya ulaşmasını amaçlayan Michael Studemund-Halévy öncülüğündeki *Eshkola de Tresladadores de Halberstadt* üyelerinin hazırladığı *La Boz de Bulgaria* serisi raflarda kalmış önemli Bulgar Sefardi eserlerinden bazılarını gün yüzüne çıkarmıştır ve çıkarmaya devam etmektedir. Çoğu, Bulgar Sefardi basını tarafından yayınlanmış bu eserler farklı dönemlerde ve farklı Bulgar şehirlerinde basılmış farklı edebi türlerdeki metinleri okuyucuya sunmaktadır. Çeviri yazısı yapılmış özgün metinlerin çoğu aceince yazılmış olsa da Kiril alfabesi ve Latin harfleriyle yazıya dökülmüş eserlerin de bu seride yer bulması Bulgar topraklarında konuşulan Yahudi İspanyol dilinin telaffuzu açısından dönemi hakkında bize güvenilir bilgi vermektedir.

¹²³ Çev. ‘Dünyadaki en fakir edebiyatlardan biri Yahudi İspanyol edebiyatıdır’.

¹²⁴ İspanyol engizisyon lideri Fray Tomás Torquemada'ya (1420-1498) atfen kullanılan isim, bkz. Studemund-Halévy ve Subaşı, “Dos cuentos”, 100.

¹²⁵ İbn Vergalar Endülüş şehri Sevilla'daki Yahudi toplumunun önde gelen liderlerinden olup aynı zamanda aydın ve siyasi seçkin sınıfa mensup bir aile idi. O dönemdeki birçok tarihi şahsiyetin soyadının İbn Verga olduğu bilinmektedir. Bu kişiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Studemund-Halévy ve Subaşı, “Dos cuentos”, 100.

¹²⁶ Studemund-Halévy ve Subaşı, “Dos cuentos”, 99-101.

Bulgar Sefardi edebiyatını günümüze özenle seçilmiş, çeviri yazısı yapılmış, görsel malzeme ile desteklenmiş, sözlükçe ve ayrıntılı kaynak listeleriyle zenginleştirilmiş çalışmalarla aktarabilen bu seri Sefardi dünyası uzmanlarının ve akademisyenlerinin yanı sıra Sefardi edebiyatı, dili ve kültürüne ilgi duyan herkes için son derece kıymetlidir.

Kaynaklar

Süreli Yayınlar

El Amaneser, XI, 129 (2015), 20-23; XI, 130 (2015), 20-22; XI, 131 (2015), 20-23; XII, 143 (2017), 14-15; XII, 144 (2017), 14-15; XIII, 145 (2017), 14-15; XIII, 154 (2017), 18-21; XIV, 166 (2018), 14-15; XV, 167 (2019), 14-15; XV, 168 (2019), 14-15; XV, 169 (2019), 14-16; XV, 170 (2019), 14-15; XV, 171 (2019), 14-16; XV, 172 (2019), 14-15; XV, 173 (2019), 14; XV, 176 (2019), 18-19; 218 (2023).

Cumhuriyet, 9.11.1950

Makale ve Kitaplar

Álvarez López, Cristóbal José. “Las glosas en *Aki Yerushalayim* como mecanismo integrador de préstamos léxicos”. *Actas del X Congreso Internacional de la Asociación de Historia de la Lengua. Vol.2*, haz. María Luisa Arnal Purroy, Rosa MaríaCastañerMartín, José M.ª Enguita Utrilla, Vicente Lagüéns Gracia ve María Antonia MartínZorraquino, 997-1009. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 2018.

Ayala, Amor. *Los sefardíes de Bulgaria. Estudio y edición crítica de la obra ‘Notas istrorikas’ de Avraam Moshe Tadjer*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2017.

Benbassa, Esther. “Presse d’Istanbul et de Salonique au service de sionisme (1908-1914). Les motifs d’une allégeance”. *Revue Historique* 276:2 (1986): 337-365.

Benbassa, Esther ve Rodrigue, Aron. *Historia de los judíos sefardíes. De Toledo a Salónica*. Madrid: Abada Editores, 2004.

Bunis, D. M. “Judezmo: The Jewish language of the Ottoman Sephardim”. *European Judaism* 44:1 (2011): 22-35.

Cano Pérez, María José. “Recensiones” *MEAHHebreo* 63 (2014): 309. <https://doi.org/10.30827/meahhebreo.v63i0.559>.

Cohen, Dov. “La Bibliografía Djenerala del Ladino”. *Ladinar* 4 (2006): 189-196.

Collin, Gaëlle ve Studemund-Halévy, Michael. “Un aspect du patrimoine séfara de Plovdiv: le fonds de livres en judéo-espagnol de la bibliothèque Ivan Vazov”. *Materia Giudaica* 12 1-2 (2007): 285-290.

Collin, Gaëlle ve Studemund-Halévy, Michael. “Un trésoroublié: le fonds judéo-espagnol de la Bibliothèque municipale Ivan Vazov de Plovdiv (Bulgaria)”. *MEAHHebreo* 56 (2007): 163-179.

Collin, Gaëlle ve Studemund-Halévy, Michael. *Entre dos mundos. Catálogo de los impresos búlgaros en lengua sefardí (siglos XIX y XX)*. Barcelona: Tirocinio, 2007.

Collin, Gaëlle ve Studemund-Halévy, Michael. “Un trésoroublié: le fonds judéo-espagnol de la Bibliothèque municipale Ivan Vazov de Plovdiv (Bulgaria)” *MEAHHebreo* 55 (2006): 83-118.

Espinosa, MiguelÁngel. “Recensiones”. *Darom, Revista de Estudios Judíos* 3 (2021): 8-12 <https://www.revistadarom.es/index.php/Darom/article/view/53/37>.

- Gaon, MosheDavid. *A Bibliography of the Judeo-Spanish (Ladino) Press*. Kudüs: Ben Zvi Institute & The Hebrew University, 1965 [İbranice].
- García Arévalo, Tania María. "Recensiones". *MEAHHebreo* 70 (2021): 271-272 <https://doi.org/10.30827/meahhebreo.v70.23593>.
- García Moreno, Aitor. "Glosas de andar por casa en los cuentos sefardíes tradicionales recogidos por Cynthia Crews en Salónica a principios del siglo XX". *Ladinar* 7-8 (2014): 95-112.
- García Moreno, Aitor. "Les gloses comme sources pour l'étude du lexique judéoespagnol: l'exemple de *Luzero de la Pasensia* (Roumanie)". *Recensement, analyse et traitement numérique des sources écrites pour les études séfarades*, ed. Soufiane Rouissi ve Ana Stulic-Etchevers, 249-271. Bordeaux: Presses Universitaires, 2013.
- García Moreno, Aitor. "Glosas frescas en *La hermosa Hulda de España* (Jerusalén, 1910)". *Los sefardíes ante los retos del mundo contemporáneo: identidad y mentalidades*, ed. Paloma Díaz-Mas ve María Sánchez Pérez, 75-85. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2010.
- Gerson Sarhon, Karen. "El Amaneser". *Ayer y hoy de la prensa en judeoespañol*, ed. Pablo Martín Asuero ve Karen Gerson Şarhon, 87-90. Estambul: Editorial Isis, 2007.
- Gülyeryüz, Naim A. *Türk Yahudi Basın Tarihi. Süreli Yayınlar*. İstanbul: Gözlem, 2015.
- Halcón Monge, Ismael. "Glosas léxicas en un silabario judeoespañol del siglo XX: ¿Recurso aclarador de préstamos o instrumento ideológico?". *Meldar: Revista internacional de estudios sefardíes* 1 (2020): 31-42.
- Hernández Socas, Elia, Sinner, Carsten ve Tabares Plasencia, Encarnación. "La función de las glosas en el ElTrajumán de Michael Papo (1884)". *Zeitschrift für romanische Philologie* 130:2 (2014): 397-429.
- Martínez Corral, Adrián. "The Language Question in Şalom (1947-1983): Linguistic Ideologies among the Sephardim of Turkey". *European Journal of Jewish Studies* 15:2 (2021): 312-334.
- Nahon, Gérard. "Notes Bibliographiques". *Revue des études juives* 176: 1-2 (2017): 255-257.
- Nahon, Gérard. "Notes Bibliographiques". *Revue des études juives* 174: 3-4 (2015): 476.
- Nassi, Gad. "Synoptic List of Ottoman-Turkish-Jewish and Other Sephardic Journals". *Jewish Journalism and Printing Houses in the Ottoman Empire and Modern Turkey*, ed. Gad Nassi, 29-71. İstanbul: The Isis Press, 2001.
- Platikanova, Slava. "Jacques Loria- Dreifus I". *Neue Romania* 40 (=Judendespanisch XIII) (2011): 109-133.
- Rodríguez Ramírez, Eva Belén, El affaire Dreyfus en el teatro sefardí: Dreyfus de Jacques Loria, *Ladinar* 6, 2012, 143-164.
- Rodríguez Ramírez, Eva Belén. *Cinco años de mi vida. Alfred Dreyfus*. Granada: EUG, 2007.
- Romero, Elena. "Nueva bibliografía de ediciones de obras de teatro sefardíes". *Sefarad* 66:1 (2006): 183-218.
- Romero, Elena. *La creación literaria en lengua sefardí*. Madrid: Mapfre, 1992.
- Romero, Elena. *El teatro de los sefardíes orientales. Vols. 1-3*. Madrid: Instituto Arias Montano, 1979.
- Shmuelewitz, Aryeh. "Jews and Muslims in the Ottoman Empire as reflected in the weekly Hamevasser". *Jews, Muslims and Mass Media*, ed. Tudor Parfitt ve Yulia Egorava, 28-34. London: Routledge-Curzon, 2004.
- Studemund-Halévy, Michael. "Solo el tsionismo es judaísmo. Acerca de un panfleto sionista". *Liber amicorum Pilar Romeu Ferré. Sefarad en transliterasyon*, ed. Doğa Filiz Subaşı,

- Michael Studemund-Halévy ve Tania María García Arévalo. Barcelona: Tirocinio, yayın aşamasında.
- Studemund-Halévy, Michael. “Una hija de Israel. Corrientes opuestas- Entgegenesetzse Strömungen”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, 9-29. Barcelona: Tirocinio, 2023.
- Studemund-Halévy, Michael. “Un éxito rotundo de la noche a la mañana: De los *Misterios de la Inquisición* a *LOS MARANOS*”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, 67-96. Barcelona: Tirocinio, 2023.
- Studemund-Halévy, Michael. “Un relato sefardí en busca de su autor”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 4*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, 13-51. Barcelona: Tirocinio, 2021.
- Studemund-Halévy, Michael. *La Boz de Bulgaria. Vol. 5 The Marketing of a Life. The Young Turk and Zionist Santo Bey de Semo (1878-1950) and his Drama 'Don Isaac'*. Barcelona: Tirocinio, 2021.
- Studemund-Halévy, Michael. “Entroduksyon”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 2*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Ana Stulic, 5-11. Barcelona: Tirocinio, 2015.
- Studemund-Halévy, Michael. “Entroduksyon”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 1*, ed. Michael Studemund-Halévy, 5-9. Barcelona: Tirocinio, 2014.
- Studemund-Halévy, Michael, ed. ve Collin, Gaëlle, kol. *La Boz de Bulgaria. Vol. 1 Bukyeto de tekstos en linguasefardí. Livro de leitura para estudantes: Teatro*. Barcelona: Tirocinio, 2014.
- Studemund-Halévy, Michael ve August-Zarębska, Agnieszka. “Introducción”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 3*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Agnieszka August-Zarębska, 15-48. Barcelona: Tirocinio, 2020.
- Studemund-Halévy, Michael ve Stulic, Ana, ed. *La Boz de Bulgaria. Vol. 2 Bukyeto de tekstos en lingua sefardí. Livro de leitura para estudantes: Novelas*. Barcelona: Tirocinio, 2015.
- Studemund-Halévy, Michael ve Subaşı, Doğa Filiz, ed. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6 Dos cuentos sefardíes de Ruse: Una ija de Israel (Ruşçuk/Ruse, 1894) y Los maranos (Ruşçuk/Ruse, 1896)*. Barcelona: Tirocinio, 2023.
- Studemund-Halévy, Michael ve Subaşı, Doğa Filiz, ed. *La Boz de Bulgaria. Vol. 4 Benjamin Barbé. La Deskonsolada (Plovdiv, 1898). Relato autobiográfico en lengua sefardí para los amantes de la lengua judezma*. Barcelona: Tirocinio, 2021.
- Subaşı, Doğa Filiz. “Glosas parentéticas en una obra historiográfica sefardí: *Yıldız y sus secretos: el reino de Abdul Hamid*, de Isaac Gaḥay”. *Sefarad* 76:2 (2016): 455-89. <https://doi.org/10.3989/sefarad.016.015>.
- Subaşı, Doğa Filiz. “Una Lingua sin Meldadores”. *El Amanecer* 218 (2023): 13.
- Subaşı, Doğa Filiz ve García Arévalo, Tania María. “¿Una ‘fe de la casa’ y una ‘fe del mercado’?: el marranismo hispano”. *La Boz de Bulgaria. Vol. 6*, ed. Michael Studemund-Halévy ve Doğa Filiz Subaşı, 175-188. Barcelona: Tirocinio, 2023.
- Ulusal, Öykü. “Samuel Halevi’nin Osmanlı Dreyfus’u: Bir Mitin Çeşitlemesi.” Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2019.
- Öz:** Osmanlı İmparatorluğunun yoğun Sefardi nüfusuna sahip diğer şehirlerine göre Bulgar toprakları yayıncılık anlamında nispeten daha zayıf kalmış; Sofya, Plovdiv ve Rusçuk Bulgar Sefardi yayınlarının neredeyse tümüne ev sahipliği yapmıştır. Her ne kadar Siyonist yayınların beşiği olarak kabul edilse bu topraklarda tiyatro, kısa öykü ya da roman türünde de pek çok eser hayat bulmuştur. Bu çalışmada Michael Studemund-Halévy öncülüğünde Sefardi kültürüne ilgi duyan araştırmacı ve öğrencilerin Bulgar Sefardi yazını günümüze ulaştırmak amacıyla her yıl bir araya geldiği Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt (Halbers-

tadt Sefardi Yaz Okulu”) ve bu okulun bünyesindeki Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt (‘Halberstadt Çeviri Yazıcılar Okulu’) tanıtılmıştır. Her yıl farklı ülkelerden gelen katılımcılardan oluşan bu okul Yahudi İspanyolca dilinin yaşatılma çalışmasına örnek olarak gösterilebilecek bir teşebbüsle Bulgar Sefardi yazınına ait metinlerin yer bulduğu La Boz de Bulgaria adlı kitap serisini hazırlamaktadır. Bu seri Barselona’da bağımsız Sefardi çalışmaları araştırmacısı Pilar Romeu tarafından yürütülen Tirocinio Yayınevi’ndeki Fuente Clara, Sefardi Çalışmaları koleksiyonunda yayımlanmaktadır. Bu çalışma ile bu seri içerisinde basılmış 6 kitap tanıtılarak Bulgar yazını ve basını hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sefardiler; Bulgar Sefardi Basını; Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt; Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt

La Boz de Bulgaria:

A Series of Books Published Mainly by the Bulgarian Sephardic Press

Abstract: In publishing terms, the Bulgarian lands lagged behind other cities of the Ottoman Empire with dense Sephardi populations. Sofia, Plovdiv and Ruse were home to almost all Bulgarian Sephardi publications. Although the region is chiefly considered to be the cradle of Zionist publications, many other genres including theatre plays, short stories or novels have also flourished in the region. This study introduces the Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt (‘Halberstadt Sephardi Summer School’) and the Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt (‘Halberstadt School of Transcriptors’), where researchers and students interested in Sephardic culture meet every year under the guidance of Michael Studemund-Halévy to lead Bulgarian Sephardic literature to the present day. This school welcomes participants from different countries every year and has produced a series of books entitled La Boz de Bulgaria, which includes texts from Bulgarian Sephardic literature, in an attempt to keep the Judeo-Spanish language alive. The series has been published in the Fuente Clara, Sephardic Studies collection of the Tirocinio Publishing House run by Pilar Romeu, an independent researcher of Sephardic studies in Barcelona. This study aims to offer information about the Bulgarian literature and press by introducing 6 books published in the series.

Keywords: Sephardim, Bulgarian Sephardic Press, Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt, Universita Sefaradi de Enverano de Halberstadt.

